

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ІНТЕРНЕТУ В УКРАЇНІ

*В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОСІБНИКА РАДИ ЄВРОПИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ*

Спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи
«Зміцнення інформаційного суспільства в Україні»

Фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONCEIL DE L'EUROPE

Впроваджується
Радою Європи

Спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи
«Зміцнення інформаційного суспільства в Україні»

Фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

Впроваджується
Радою Європи

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ІНТЕРНЕТУ В УКРАЇНІ

***В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОСІБНИКА РАДИ ЄВРОПИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ***

КИЇВ
2 0 1 5

УДК 341.23:004.735.5

ББК Х 916.42.73

I-73

Авторський колектив

Пазюк А.В., голова правління ГО «Партнери цифрового правозахисту», канд. юрид.наук, доц. каф. міжн. права Інст. міжн.відн. КНУ ім. Т.Шевченка, гол.редактор

Кирилюк О.В., менеджер Лабораторії з управління Інтернетом, Українська асоціація міжнародного права

Кориневич А.О., канд. юрид.наук, доц. каф. міжн. права Інст. міжн.відн. КНУ ім. Т.Шевченка

Куковський В.В., канд. тех.наук, виконавчий директор Інтернет Асоціації України (ІнАУ)

I-73 Правові засоби захисту та відновлення прав користувачів Інтернету в Україні в контексті застосування Посібника Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів за ред. А.В. Пазюка. – К. : ФОП Клименко 2015. - 128 с.

В дослідженні проаналізоване національне законодавство України на предмет повноти та відповідності закріплення у ньому прав та свобод людини онлайн, визначених у Посібнику Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів, їх захисту та відновлення у разі порушення; охарактеризована наявність, придатність і ефективність інституційного забезпечення національного механізму захисту прав і свобод інтернет-користувачів в Україні, надано пропозиції щодо реформування національного законодавства та правозастосовної практики у контексті захисту прав та свобод людини онлайн для приведення їх у відповідність до стандартів Ради Європи.

УДК 341.23:004.735.5

ББК Х 916.42.73

© Рада Європи
2015

Це видання опубліковано в рамках спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні». Погляди, висловлені в публікації, належать авторам і не обов'язково відображають позицію Ради Європи чи Європейського Союзу.

Європейський Союз складається з 28 держав-членів та їх народів. Це унікальне політичне та економічне партнерство, засноване на цінностях поваги до людської гідності, свободи, рівності, верховенства права і прав людини. Понад п'ятдесят років нам знадобилось для створення зони миру, демократії, стабільності і процвітання на нашому континенті. Водночас нам вдалось зберегти культурне розмаїття, толерантність і свободу особистості. ЄС налаштований поділитись своїми цінностями та досягненнями з країнами-сусідами ЄС, їх народами, та з народами з-поза їх меж. Більше інформації про ЄС: <http://delukr.ec.europa.eu>

Рада Європи — це міжурядова організація, до якої входить 47 держав-членів, завданням якої є захищати права людини, плюралістичну демократію та верховенство права; сприяти усвідомленню та оцінці європейської культурної самобутності та розмаїття європейських культур; знаходити вирішення проблем, що існують в суспільстві (національні меншини, ксенофобія, нетерпимість, захист навколишнього середовища, клонування, СНІД, наркотики, організована злочинність і т. ін.); допомагати стверджувати стабільність демократії у Європі через підтримку політичних, законотворчих та конституційних реформ. Веб-сторінка Офісу Ради Європи в Україні. Більше інформації про Офіс Ради Європи в Україні: <http://www.coe.int/en/web/kyiv>

Спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи “Зміцнення інформаційного суспільства в Україні” має на меті покращити свободу, різноманітність і плюралізм медіа, а також сприяти ефективності системи захисту персональних даних. Також, програма спрямована на відкритий, всебічний і сталий підхід до управління Інтернетом, що ґрунтується на правах людини і ставить людину в центр уваги. Крім того, програма сприятиме виконанню обов'язків і зобов'язань України перед Радою Європи, Угоди про асоціацію з ЄС і Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України. Більше інформації про проект: <http://www.coe.int/en/web/kyiv/41>

Контактна інформація

04070, м. Київ, вул. Іллінська, 8,
бізнес центр «Іллінський», 8-й під'їзд, 5-й поверх

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	6
Вступ	7
Основні положення (узагальнення)	15
Рекомендації	29
1. Загальна характеристика національного законодавства у сфері захисту та відновлення прав і свобод людини онлайн	33
§ 1.1. Доступ і недискримінація	33
§ 1.2. Свобода вираження поглядів та інформації	43
§ 1.3. Право на приватне життя та захист персональних даних	49
§ 1.4. Право на мирний протест в Інтернеті та свободу зібрань і об'єднань	58
§ 1.5. Право на освіту	61
§ 1.6. Права дітей в Інтернеті	63
§ 1.7. Блокування та фільтрування	68
2. Захист прав інтернет-користувачів в Україні	73
§ 2.1. Загальна характеристика національного інституційного механізму захисту прав інтернет-користувачів в Україні	73
§ 2.2. Загальна характеристика національного процесуального механізму захисту прав інтернет-користувачів в Україні	79
3. Практика правозастосування та правового захисту і відновлення цифрових прав людини	85
§3.1. Реалізація прав інтернет-користувачів у відносинах з постачальниками доступу до Інтернету	85
§ 3.2. Практика сприяння і захисту прав інтернет-користувачів приватним сектором (операторами і провайдерами)	91
§3.3. Судова практика захисту прав інтернет-користувачів	97
Показник фігур та таблиць	129

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВГО	Всеукраїнська громадська організація
ГПК	Господарський процесуальний кодекс України
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
ІнАУ	Інтернет Асоціація України
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
Керівні принципи	Керівні принципи у сфері підприємницької діяльності та прав людини: реалізація курсу ООН на «захист, повагу, забезпечення механізмів правового захисту»
КУ	Конституція України
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс України
НКРЗІ	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації
ПАРЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи
Посібник	Посібник з прав людини для інтернет-користувачів, схвалений Рекомендацією СМ/Рес(2014)6 Комітету Міністрів Ради Європи
ЦПК	Цивільно-процесуальний кодекс України

ВСТУП

У ХХІ столітті людина розширила простір своєї життєвої активності із суто реального, об'єктивно існуючого та законно-мірно функціонуючого оффлайнного світу на мало досліджене та слабо контрольоване онлайннове середовище, що розвивається стрімкими темпами. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології мають величезний потенціал у контексті створення нових можливостей для реалізації прав та свобод людини. У той же час, невизначеність правових рамок та принципів взаємодії людей у віртуальному світі зумовлює появу нових загроз, викликів та небезпек, що потребують вироблення ефективних механізмів протидії. Наразі переважна більшість населення світу користується перевагами цифрової ери та живе у двовимірному світі. І якщо основи взаємовідносин людей у оффлайнному середовищі закладалися протягом всієї історії людства та зазнавали відповідних змін у ході еволюції самого суспільства, то онлайнновий світ все ще залишається вільним від регулювання простором.

Україна є членом Ради Європи і учасницею Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод, що покладає на нашу державу «зобов'язання» і «обов'язки». Держава повинна неухильно дотримуватися взятих на себе обов'язків зважаючи на її членство в Раді Європи, положення Статуту Організації та закріплені в ньому такі основоположні засади як плюралістична демократія, верховенство права та дотримання прав і свобод людини.

Перелік формальних зобов'язань та обов'язків України перед Радою Європи міститься у Висновку ПАРЕ № 190 від 1995 року та Резолюціях ПАРЕ № 1466 від 2005 року, № 1755 від 2010 року. Рекомендації Комітету Міністрів є добровільними для виконання політико-правовими документами, що слугують дороговказом для реформування національного зако-

нодавства державами-членами з метою ствердження плюралістичної демократії, верховенства права, дотримання прав і свобод людини у відповідності з високими стандартами Ради Європи.

У Посібнику з прав людини для інтернет-користувачів, схваленому Рекомендацією СМ/Рес(2014)6 Комітету Міністрів Ради Європи (далі - Посібник), наголошується на тому, що права людини та основоположні свободи повинні однаковою мірою забезпечуватися оффлайн та онлайн.

У Рекомендації прямо вказується, що Посібник не запроваджує нових прав людини і основоположних свобод, однак, стосовно доступу до Інтернету наголошується, що це «важливий спосіб реалізації прав, свобод та участі в демократії». Посібник передбачає, що доступ має бути на прийнятних умовах, недискримінаційним, широким за контентом, програмами і послугами при користуванні приладами на власний вибір. Держави мають докласти зусиль і вжити вичерпних заходів з метою сприяння доступу до Інтернету в сільських та географічно віддалених районах, в тому числі й для малозабезпечених верств населення та громадян з особливими потребами чи інвалідністю.

Рада Європи поширила всі наявні у неї інструменти із захисту прав людини на сферу користування Інтернетом. Не обмежуючись лише Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), у цій сфері діятимуть інші конвенції та інструменти Ради Європи, якими передбачається захист права на свободу слова, доступ до інформації, право на свободу зібрань, захист від кіберзлочинності, право на приватне життя та захист персональних даних.

Рекомендація пропонує державам-членам наступне:

- активно поширювати Посібник серед громадян, державних органів, суб'єктів приватного сектора та здійснювати конкретні заходи, спрямовані на його застосування, з

- метою забезпечення реалізації користувачами в повному обсязі своїх прав і основоположних свобод у мережі;
- оцінювати, періодично переглядати та усувати в установленому порядку обмеження стосовно реалізації прав та свобод в Інтернеті, зокрема у тих випадках, коли вони не відповідають вимогам ЄКПЛ у світлі відповідної практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ). Будь-яке обмеження повинне бути передбачене законом, бути необхідним у демократичному суспільстві для переслідування законної мети і пропорційним переслідуваній меті;
  - забезпечувати доступ користувачів Інтернету до ефективних механізмів правового захисту у разі обмеження їхніх прав і свобод або в тому разі, коли вони вважають, що їхні права були порушені. Це вимагає поглиблення координації та співпраці між відповідними установами, структурами та спільнотами. Це також створює необхідність залучення та ефективної співпраці з суб'єктами приватного сектора та організаціями громадянського суспільства. Залежно від національного контексту цей пункт може передбачати механізми відшкодування, подібні до тих, що забезпечуються органами, відповідальними за захист даних, національними правозахисними органами (наприклад, омбудсманами), судові процедури, гарячі лінії;
  - сприяти координації з іншими державними і недержавними структурами в межах Ради Європи та поза її межами у сфері стандартів і процедур, які мають вплив на захист прав людини та основоположних свобод в Інтернеті;
  - заохочувати приватний сектор до повноцінного діалогу з відповідними державними органами і громадянським суспільством з метою забезпечення їх відповідальності перед суспільством за свою діяльність і, зокрема, прозорості та підзвітності згідно з вимогами документа «Керівні прин-

ципи у сфері підприємницької діяльності та прав людини: реалізація курсу ООН на «захист, повагу, забезпечення механізмів правового захисту» (далі — Керівні принципи). Приватний сектор потрібно заохочувати до участі в поширенні Керівних принципів;

- заохочувати громадянське суспільство до підтримки поширення і застосування Посібника, який має стати ефективним інструментом для користувачів Інтернету.

Положення Посібника спрямовані на захист і забезпечення існуючих прав людини в онлайн-овому середовищі. У документі структурно виділені підрозділи, що відображають ті чи інші сфери практичної реалізації прав людини в Інтернеті:

- доступ і недискримінація;
- свобода вираження думок та інформації;
- зібрання, об'єднання та участь;
- приватне життя та захист даних;
- освіта та грамотність;
- діти та молодь;
- ефективні механізми правового захисту.

Ключове місце в Посібнику відведено забезпеченню правового захисту у разі обмеження або порушення прав у сфері користування Інтернетом. Насамперед, такі засоби мають бути відомими, доступними, поміркованими з точки зору витрат і такими, що реально забезпечать відповідне відновлення обмежених або порушених прав. Ефективні механізми захисту можна отримати безпосередньо від провайдерів інтернет-послуг, державних органів та (або) національних правозахисних структур. Залежно від порушення ефективні механізми правового захисту можуть передбачати надання довідки, роз'яснення, відповіді, виправлення, вибачення, поновлення в правах, повторного підключення та компенсації.

Отже, Україна має розробити та впровадити національні механізми реалізації прав і свобод користувачів Інтернету, зробити їх доступними для широкого кола населення, а правові інструменти захисту порушених прав — зрозумілими та ефективними. Суттєву роль у цьому процесі, окрім органів державної влади, мають відігравати громадянське суспільство та приватний сектор, зокрема, інтернет-індустрія.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ:

чинні правові засоби захисту прав людини в Україні, матеріальні та процесуальні правові норми, а також практика правозастосування та судового захисту прав інтернет-користувачів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ:

з'ясувати наявність, придатність, доступність та ефективність чинного національно-правового механізму захисту і відновлення прав інтернет-користувачів в Україні на основі практичного застосування Посібника з прав людини для інтернет-користувачів.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- проаналізувати національне законодавство України на предмет повноти та адекватності закріплення у ньому прав та свобод людини онлайн, визначених у Посібнику, їх захисту та відновлення у разі порушення;
- охарактеризувати наявність, придатність і ефективність інституційного забезпечення (інституційну спроможність) національного механізму захисту прав і свобод інтернет-користувачів відповідно до вимог, викладених у Посібнику;
- встановити відповідність положенням Посібника практики правозастосування та правового захисту і відновлення

прав людини в онлайн-овому середовищі в позасудовому і судовому порядку;

- надати пропозиції щодо реформування національного законодавства та правозастосовної практики у контексті захисту прав та свобод людини онлайн для приведення їх у відповідність до стандартів Ради Європи;
- сформулювати рекомендації щодо практичної реалізації (впровадження) Посібника як інструменту захисту та відновлення прав інтернет-користувачів на національному рівні;
- у разі виявлення надати пропозиції щодо подальших кроків для реалізації положень Посібника на міждержавному рівні (Рада Європи) та в країнах-членах Ради Європи.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ:

1. дослідження спрямоване на внутрішньодержавний механізм захисту прав користувачів Інтернету, проте за результатами можуть бути виявлені проблемні питання, вирішення яких виходить за рамки національної юрисдикції;
2. предметом дослідження є не лише внутрішньодержавне законодавство, а й інституційний механізм його реалізації, а також практика застосування, що обумовлено поставленою метою дослідити існуючий правовий механізм в дії;
3. дослідженню підлягає не лише «вертикальна» практика правозастосування, де суб'єктами виступають органи влади та громадяни, а й реалізація правозахисних норм у відносинах горизонтального характеру, таких як «бізнес-користувач» і «користувач-користувач»;
4. дослідження спирається на публічно доступні джерела інформації, статистичні дані, контракти між інтернет-користувачами та постачальниками послуг, ресурси електро-

нні взаємодії, зокрема е-звернення до Уповноваженого з прав людини, проект «Скарга»;

5. частиною дослідження є тести з реалізації правозахисних інструментів, такі як інформаційні запити інтернет-користувачів до провайдерів послуг доступу до Інтернету, інформаційних послуг онлайн щодо обробки персональних даних, а також запити про доступ до публічної інформації онлайн до органів державної влади:
6. частиною дослідження є виявлення проблемних питань правозастосування на національному рівні для вироблення загальноєвропейських підходів до вирішення означених питань.

СТРУКТУРА ДОСЛІДЖЕННЯ обумовлена поставленою метою. Дослідження складається з основних положень (узагальнення), рекомендацій, трьох розділів, покажчика фігур і таблиць.

У ВИСНОВКАХ узагальнюються результати дослідження щодо наявності, придатності, доступності та ефективності чинного правового інструментарію захисту прав інтернет-користувачів в Україні у відповідності до стандартів Ради Європи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, що сфокусовані на внутрішньодержавних проблемах захисту прав інтернет-користувачів в Україні, адресовані всім зацікавленим сторонам на національному рівні (органам влади, бізнесу і громадянському суспільству в Україні) та можуть бути корисними для інших держав.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ (УЗАГАЛЬНЕННЯ)

ПРАВА І СВОБОДИ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У першому розділі проводиться детальний огляд прав та свобод людини онлайн в національному законодавстві України, а також з'ясовується, чи проводить український законодавець розмежування між режимами захисту прав людини оффлайн та онлайн.

ДОСТУП І НЕДИСКРИМІНАЦІЯ

Доступ до Інтернету визнається важливим засобом реалізації прав та свобод людини. В Україні право на доступ до Інтернету як універсальна послуга чи гарантія свободи вираження поглядів онлайн не закріплене в жодному спеціальному нормативно-правовому акті. Значна частина населення України, особливо в сільських та віддалених регіонах, досі не має доступу до Інтернету. Особливо актуальним є універсальний доступ до якісного Інтернету для людей з обмеженими фізичними можливостями, для яких він є життєво необхідним для навчання, дозвілля, побудови спільнот для спілкування, роботи тощо.

Право на доступ до Інтернету має бути включено до законодавства про електронні комунікації як універсальну (загальнодоступну) послугу на виконання Директиви Європейського Союзу про універсальну послугу в редакції 2009р., яка встановлює, що кожен в ЄС повинен мати доступ до мінімального переліку електронно-комунікаційних послуг доброї якості і за прийнятною ціною, включаючи доступ до Інтернету. Іншим важливим аспектом права на доступ є

необхідність зафіксувати на законодавчому рівні мінімальну швидкість передачі даних, яку держава та Інтернет-провайдери зобов'язуються гарантувати кожному Інтернет-користувачу. Потребує нормативного закріплення право «не бути відключеним» шляхом накладення заборони на позбавлення користувачів доступу до Інтернету через позасудове припинення доступу провайдерів до інфраструктури телекомунікацій власником такої інфраструктури.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ІНФОРМАЦІЇ

Право на доступ до інформації займає особливе місце в системі прав людини, оскільки є гарантією реалізації багатьох інших прав та свобод людини і громадянина. Втім, законодавство України залишає поза увагою чимало важливих питань. Зокрема, не визначено механізм реалізації та захисту права на доступ до інформації, а також гарантії доступу до інформації для осіб з обмеженими можливостями. Не враховуються особливості онлайн-середовища та пов'язані з цим загрози праву на свободу вираження поглядів та інформації. І це при тому, що наразі Інтернет стає найбільш доступним та універсальним засобом реалізації згаданих прав. Тривають дискусії про баланс між свободою слова і безпекою в Інтернеті.

Чинне законодавство України не містить визначення поняття засобу масової інформації в мережі Інтернет, а також не існує спеціального нормативно-правового акту, який би визначав їх статус, порядок створення та гарантії діяльності. Відсутність законодавчих рамок для можливого застосування обмежень свободи вираження онлайн є недоліком національного механізму захисту та відновлення відповідних прав інтернет-користувачів.

Цікавим і корисним для інших країн в контексті забезпечення доступу до публічної інформації може бути проект «Доступ до

правди», що здійснюється на веб-порталі «Української правди» за адресою: dostup.pravda.com.ua.

ПРАВО НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Поява Інтернету змусила поглянути на питання захисту приватності під новим кутом. Доступність даних, розміщених в Інтернеті для практично необмеженого кола осіб, робить інтернет-користувачів надзвичайно вразливими, ставлячи під сумнів існування мережевої приватності як такої. З метою забезпечення належного захисту прав людини онлайн, необхідно враховувати природу Інтернету не лише як інформаційного, але й комунікаційного простору.

Негативною є поширена серед розпорядників публічної інформації практика віднесення документів, що містять персональні дані, до розряду інформації з обмеженим доступом. Так, законодавець легалізує приховування від громадськості публічної інформації, що має значний суспільний інтерес, в якій згадуються прізвища фізичних осіб.

Невирішеним залишається питання відновлення права на повагу до приватного життя, яке було обмежено або порушено в результаті проведення кримінально-процесуальних дій правоохоронними органами. Кримінально-процесуальне законодавство надає можливості широкого доступу до інформації про особу, що не враховує принцип адекватності та пропорційності застосування обмежень права на повагу до приватного життя.

Системною проблемою в Україні є ненадання інтернет-користувачам з боку власників веб-сайтів при здійсненні ними обробки персональних даних інформації про найменування володільця персональних даних та умови їх обробки. За таких

обставин складно говорити про відкритість та прозорість обробки персональних даних в Інтернеті.

ПРАВО НА МИРНИЙ ПРОТЕСТ В ІНТЕРНЕТІ ТА СВОБОДУ ЗІБРАНЬ І ОБ'ЄДНАНЬ

Європейський суд з прав людини неодноразово приймав рішення проти України, визнаючи системну проблему — законодавчу прогалину, яка стосується свободи мирних зібрань. Незважаючи на недосконалість інформаційного законодавства, що є серйозним упущенням органів державної влади, народ України демонструє свою адаптованість до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та активно використовує їх для реалізації свого права на мирний протест та свободу зібрань. Слід звернути увагу на миттєвість реагування та короткий темпоральний відрізок між закличками вийти на протест та відповідним реагуванням на них. Це, в свою чергу, вкотре підкреслює величезні комунікаційні можливості Інтернету та його зростаючу роль у реалізації прав людини.

ПРАВО НА ОСВІТУ

Право на освіту передбачає, серед іншого, обов'язок держави забезпечити всі навчальні заклади широкосмуговим доступом до міжнародних науково-освітніх мереж та Інтернету. На жаль, в Україні процес комп'ютеризації освітніх закладів, особливо шкіл, відбувається доволі повільно, що значно обмежує можливості використання в освітньому процесі досягнень сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес відбувається у якості пілотних проектів без їх системної інтеграції в навчання на кожному його етапі.

ПРАВА ДІТЕЙ В ІНТЕРНЕТІ

Особливого захисту потребують діти, які хоч і значно швидше та легше, ніж дорослі, вливаються в сучасні інформаційно-комунікаційні процеси, втім часто стають об'єктом протиправних дій з боку інших інтернет-користувачів. Перелік злочинів проти дітей включає створення та поширення дитячої порнографії в Інтернеті. В силу відсутності елементарних навиків безпеки онлайн та природної наївності діти схильні довіряти будь-якій інформації, отриманій в Інтернеті, та ділитися інформацією про себе. Відтак, захист прав дітей онлайн повинен стати загальнодержавним пріоритетом та знайти відображення у відповідних законодавчих ініціативах. Наразі безпекою дітей в Інтернеті більше переймаються громадські організації. Важливо також, щоб батьки та вчителі самі були обізнані з відповідними превентивними механізмами порушень прав дитини онлайн та відповідно могли передати необхідні знання наймолодшим інтернет-користувачам. Україні варто приєднатися до проєктів, що підтримують правозахисні та освітні мережі *InHope* та *InSafe*.

БЛОКУВАННЯ ТА ФІЛЬТРУВАННЯ

Блокування та фільтрування є засобами обмеження онлайн-доступу до інформації, перешкоджання її поширенню в Інтернеті. Інтернет-провайдери продовжують залишатися найбільш вразливою категорією суб'єктів онлайн-діяльності, що можуть зазнавати неправомірних утисків з боку держави. Так, частими є випадки, коли правоохоронні органи вилучають серверне обладнання провайдера, тим самим блокуючи інтернет-активність користувачів, провайдера та унеможлиблюючи роботу електронних інформаційних ресурсів. Має місце ситуація, коли за дії, фактично вчинені інтернет-користувачем, відповідальність покладається на інтернет-провайдера, а заходи вжиті в ході

розслідування є непропорційними та надмірними щодо негативних наслідків для прав і свобод інтернет-користувачів.

Справедливо відзначає Уповноважений з прав людини Ради Європи, що будь-які заходи з блокування мають бути необхідними, ефективними і пропорційними, а це вимагає прийняття чіткого законодавчого регулювання застосування будь-яких такого роду обмежень, а також запровадження гарантій судового нагляду для запобігання можливим порушенням¹.

Відкритим залишається питання відсутності відповідальності правоохоронних органів за дії, які призвели до непропорційного і невибіркового блокування. У той же час, законодавство України не передбачає відповідних процедур для вилучення чи блокування контенту, що містить недостовірну інформацію про особу, порочить її честь та гідність, що є порушенням позитивних зобов'язань за статтею 10 ЄКПЛ.

Таким чином, ключовою проблемою для України є невідповідність стану нормативно-правового регулювання рівню розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Критичним для нашої держави є недотримання на практиці навіть того мінімуму інформаційних прав та свобод, що закріплені чинним законодавством. Перед Україною стоїть невідкладне та актуальне завдання оновлення національної законодавчої бази та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів у контексті захисту прав та свобод людини онлайн, а також формування в українських громадян високого рівня правової культури та правосвідомості як інтернет-користувачів.

¹ The rule of law on the Internet and in the wider digital world, Issue paper published by the Council of Europe Commissioner for Human Rights, Dec. 2014, available at:

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/CDMSI/Rule_of_Law_Internet_Digital_World.pdf

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ

Рівень інституційної спроможності національного механізму захисту прав і свобод Інтернет-користувачів є недостатнім та не повною мірою відповідає стандартам, викладеним у Посібнику. Конституція України гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. На Секретаріат Уповноваженого покладено функції контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних. Проте, навчання правам і свободам людини онлайн не здійснюється через брак організаційно-технічних і фінансових можливостей для просвітницької діяльності. Моніторинговий механізм Уповноваженого не охоплює питання захисту прав людини в Інтернеті.

До відання Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), віднесена функція захисту прав споживачів телекомунікаційних послуг. Але як орган з регуляторними, а не наглядовими функціями у сфері телекомунікацій НКРЗІ не має відповідних повноважень щодо сприяння реалізації споживачами своїх прав, а отже не зобов'язана робити це і по відношенню до інтернет-користувачів як споживачів телекомунікаційних послуг. Більшість звернень споживачів до НКРЗІ стосуються технічних аспектів обслуговування, а саме неякісного надання послуг, а також порушень при розміщенні інформації в мережі Інтернет, блокування інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, незгоди з розміром виставлених рахунків, тарифів, тривалої відсутності доступу під час ремонту мереж тощо.

Кіберзлочинність порушує право на приватність, свободу

вираження та інші основоположні свободи, а також негативно впливає на суспільну значущість Інтернету. Україна як держава-учасниця Ради Європи та її Конвенції про кіберзлочинність (Будапешт, 2001) має позитивне зобов'язання захищати інтернет-користувачів від злочинності та забезпечувати верховенство права в Інтернеті.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ІНТЕРНЕТ- КОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ

Кримінально-процесуальне законодавство надає занадто широкі повноваження правоохоронним органам для збирання конфіденційної інформації про індивідів. Статистична звітність правоохоронних органів щодо обмеження прав і свобод шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) заходів неправомірно віднесена до інформації з обмеженим доступом, що значно звужує можливості для громадського контролю, а спеціальний моніторинг з боку Уповноваженого з прав людини за цією сферою не здійснюється.

Наразі відсутня інформація стосовно кількості та результатів розгляду звернень у порядку цивільного та адміністративного судочинства до судів щодо порушення прав і свобод людини в Інтернеті та при користуванні засобами комунікацій, оскільки така інформація у звітності судів окремо не виділяється. Проте, аналіз статистики свідчить лише про часткову доступність судового захисту порушених прав для Інтернет-користувачів. Отже, дієвість інституційної основи для захисту прав Інтернет-користувачів в Україні вкрай обмежена.

ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Практика правозастосування та правового захисту і відновлення прав людини в онлайн-овому середовищі в позасудовому і судовому порядку не в повній мірі відповідає стандартам, що систематизовані в Посібнику.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ У ВІДНОСИНАХ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ

Законодавство України закріплює право споживачів телекомунікаційних послуг на оскарження неправомірних дій операторів, провайдерів телекомунікацій шляхом звернення до суду та уповноважених державних органів.

Для встановлення відповідності інформації, вказаної в договорах українських операторів/провайдерів телекомунікацій вимогам законодавства України та стандартам Ради Європи здійснено аналіз реальних договорів абонентів десяти операторів/провайдерів телекомунікацій. Встановлено, що положення договорів не відповідають ані європейським стандартам, ані вимогам національного законодавства.

Для покращення обізнаності та попередження порушень прав інтернет-користувачів, мають бути застосовані превентивні інструменти, серед яких запровадження «типових» («примірних») договорів про надання телекомунікаційних послуг і послуг з розміщення контенту, правил надання послуг соціальними мережами, що можуть бути впровадженні саморегульованими засобами приватного сектору (інтернет-індустрією).

ПРАКТИКА СПРИЯННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ ПРИВАТНИМ СЕКТОРОМ (ОПЕРАТОРАМИ І ПРОВАЙДЕРАМИ)

Поряд із законодавчими механізмами захисту прав людини та основоположних свобод в Інтернеті істотне значення в Україні мають механізми реалізації правових норм у відносинах горизонтального характеру, таких як «бізнес-бізнес» (B2B), «бізнес-споживач» (B2C), «користувач-користувач» (U2U).

Дієвим механізмом саморегулювання в Інтернеті є застосування «гарячих ліній». Одним з таких проєктів є інтернет-ресурс «Скарга» (www.skarga.ua), на якому будь-який користувач може залишити свою скаргу щодо інформаційних порушень в Інтернеті. Вибірковий аналіз веб-ресурсів, на які скаржились користувачі, показує, що значна кількість з них видалена, що свідчить про відносну ефективність цього саморегулювального механізму правового захисту.

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ- КОРИСТУВАЧІВ

Формування ефективної національної нормативно-правової бази є важливою, втім не єдиною передумовою, необхідною для реалізації інтернет-користувачами своїх прав та свобод онлайн. Саме лише усвідомлення людиною своїх прав не є гарантією їх непорушності та забезпечення на належному рівні. Саме тому вкрай важливо, щоб держави створювали дієві, доступні та транспарентні юрисдикційні механізми, покликані захищати та відновлювати (у випадку їх порушення) права та свободи людини. Прозорість судової системи та логіка, якою керуються суди при винесенні рішень, є реальним показником відкритості та соціальної спрямованості держави. Очевидно, що за наявності суттєвих прогалин у нормативній складовій забезпечення прав інтернет-користувачів не варто особливо сподіватися на

справедливість їх судового захисту. Адже саме в діяльності судів найбільш чітко проявляється та підкреслюється неефективність законодавчого регулювання. Саме тому, реформування системи захисту прав інтернет-користувачів в Україні повинно бути комплексним та зачіпати як нормотворчу, так і юрисдикційну складові.

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Проаналізовано останні справи, пов'язані з правами інтернет-користувачів, що були розглянуті українськими судами. В дослідженні подані рішення судів з різних регіонів України, щоб зрозуміти, чи однаковою є практика правозастосування у справах щодо захисту прав інтернет-користувачів. Крім того, розглянуто різні форми судочинства та спроби притягнення винних осіб до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Проведений огляд судової практики засвідчив доволі низьку активність громадян України у відстоюванні перед судом своїх прав як інтернет-користувачів. Великою мірою це пов'язано з необізнаністю громадян щодо можливості захисту цифрових прав у судовому порядку. Ключова проблема української правозастовної практики полягає у перенесенні режиму регулювання традиційних ЗМІ на онлайнове середовище. Поза увагою суддів залишається контекст справ щодо здійснення прав людини онлайн, що суттєво змінює рамки здійснення таких основних у демократичному суспільстві прав, як свобода вираження поглядів та інформації. На жаль, наразі судова практика є лише кривим віддзеркаленням недосконалості національного законодавства та підкреслює нагальну потребу у проведенні комплексного реформування, що є необхідним для побудови в Україні інклюзивного інформаційного суспільства та приведення національних регуляторних механізмів у відповідність з європейськими стандартами.

Доволі суперечливим досі залишається питання відповідальності за коментування. Велика кількість справ про захист честі, гідності та ділової репутації пов'язана з тим, що позивачі навіть не намагаються врегулювати конфліктну ситуацію у досудовому порядку. Замість того, щоб звернутися до редакції інтернет-медіа чи власника веб-ресурсу з проханням про видалення відповідної інформації, особа йде одразу до суду. Інша велика проблема пов'язана з труднощами, які виникають у судів з розрізненням фактів та оціночних суджень. Крім того, часто постає питання про межі публічності та приватності особи, особливо якщо оскаржувана інформація стосується виконання останньою публічних функцій, а позов подається нею нібито у статусі приватної особи, що зазнала необґрунтованого втручання у її приватне життя. Втім, зберігається тенденція допустимості значно ширших меж для критики публічних осіб, що відповідає практиці ЄСПЛ та є необхідною для задоволення суспільного інтересу у доступі до суспільно-важливої інформації.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ ПРАВ І СВОБОД ІНТЕРНЕТ- КОРИСТУВАЧІВ

За період з 1959 по 2014 рік Європейським судом з прав людини було прийнято 591 рішення у справах про порушення статті 10 «Свобода вираження поглядів» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – «Конвенція»), що становить 3,3% від загальної кількості рішень (17 754) про порушення Конвенції, прийнятих ЄСПЛ за даний період. Протягом цього ж часу проти України було прийнято 10 рішень щодо порушення нею статті 10 Конвенції, тобто частка нашої держави у сукупній кількості порушень досліджуваної статті складає 1,7%. Найбільш відомими справами проти України є «Українська Прес-Група проти України», «Ляшко проти

України», «Мельничук проти України», «Салов проти України», «Мирський проти України», «Сірик проти України» та «Вітренко та інші проти України». У 2014 році ЄСПЛ була розглянута одна справа щодо порушення Україною статті 10 Конвенції («Швидка проти України»). Всього за останній рік Суд розглянув 47 справ, пов'язаних з порушенням даної статті. У дослідженні розглядаються дві справи, пов'язані з використанням Інтернету: «Редакція газети «Правое дело» і Штекель проти України» та «Газета «Україна-Центр» проти України».

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене дослідження виявило системні інституційні, матеріально- та процесуально-правові недоліки у забезпеченні та захисті прав інтернет-користувачів у правовій системі України та підтвердило робочу гіпотезу про необхідність вжиття комплексних заходів з метою своєчасного та адекватного реагування на виклики інформаційного суспільства усіма заінтересованими сторонами на засадах багатосторонньої участі. Для практичної імплементації результатів дослідження пропонується наступне:

1. На виконання міжнародно-правових зобов'язань та обов'язків, що випливають з членства в Раді Європи та міжнародних договорах необхідно прийняти нові та переглянути чинні нормативно-правові акти України щодо гарантій дотримання свободи мирних зібрань, процедурних гарантій вибіркового і пропорційного обмеження права на повагу до приватного життя, свободи вираження поглядів та свободи мирних зібрань як оффлайн, так і онлайн.
2. Внести зміни до *Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг*, а також в *Основні вимоги, яким має відповідати договір про надання телекомунікаційних послуг*, для приведення їх у відповідність із стандартами Ради Європи. Запровадити обов'язкове інформування користувачів про їх батьківський обов'язок приділяти необхідну увагу мережевій активності дітей, наявні апаратні і програмні засоби батьківського контролю. Для покращення обізнаності та попередження порушень прав інтернет-користувачів мають бути застосовані превентивні інструменти, серед яких запровадження «типових» договорів про надання телекомунікаційних послуг, розміщення контенту, правил інформування та захисту персональних даних користувачів

- соціальних мереж, що мають бути впровадженні саморегульованими засобами приватного сектору.
3. Розгорнути широкомасштабну та комплексну просвітницьку програму, спрямовану на формування необхідних навичок, умінь та знань про здійснення та захист прав людини онлайн з урахуванням віку, стану фізичного здоров'я, рівня освіти, географічного місця проживання особи тощо. Розробити та започаткувати масові онлайн курси з прав інтернет-користувачів на основі відкритих платформ дистанційного навчання. Розмістити на окремому веб-сайті Посібник з прав людини для інтернет-користувачів разом з порадами щодо практичного застосування, посиланнями на чинне законодавство України, формами процесуальних документів тощо.
  4. Відновити або започаткувати оновлені державні цільові програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, включити до навчальних програм загальноосвітніх закладів основи безпечного користування Інтернетом та ознайомлення з правами інтернет-користувачів. Надзвичайно важливо створити належні умови та механізми навчання дітей безпечному та свідомому поведженню в онлайн-овому середовищі.
  5. Розробити відповідні перекваліфікаційні програми для суддівського корпусу, спрямовані на покращення обізнаності суддів з відповідною прецедентною практикою ЄСПЛ та набуття навичок їх застосування при вирішенні конкретних справ. Адже наразі саме ЄСПЛ приймає знакові рішення щодо реалізації та захисту прав людини онлайн. Вимагають перегляду правові позиції, сформульовані в практиці українських судів щодо спорів, пов'язаних з розміщенням та видаленням інформації в

Інтернеті, у відповідності зі стандартами Ради Європи та практикою ЄСПЛ, зокрема у справах за заявами проти України.

6. Забезпечити ефективне функціонування судових та позасудових механізмів захисту прав інтернет-користувачів. Довести до відома інтернет-користувачів інформацію про наявні засоби правового захисту. Вдосконалити та розширити функціонування «гарячих ліній», забезпечити можливість зворотного зв'язку для користувача, який повідомив про порушення, впровадити інструменти для автоматичної перевірки результатів опрацювання скарг, звітності щодо ефективності реагування.
7. Закріпити в Законі України «Про телекомунікації» положення про те, що будь-які обмеження на здійснення прав людини онлайн повинні запроваджуватися виключно в судовому порядку з дотриманням вимог ч. 2 статті 10 ЄКПЛ. Заборонити накладати надмірні обмеження з будь-яких мотивів, у тому числі чітко врегулювати питання блокування доступу до мережі та фільтрування в ній контенту. Впровадити механізми медіації для позасудового вирішення спорів між користувачами онлайн.
8. Проводити регулярний моніторинг стану дотримання прав інтернет-користувачів в Україні з метою своєчасного виявлення проблемних моментів і створення максимально сприятливого та ефективного правового середовища. Включати результати таких моніторинрів до комплексної оцінки стану додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Передбачити належне фінансування діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері просвітницької діяльності щодо прав людини та їх захисту, у тому числі прав людини онлайн. Розширити повноваження НКРЗІ у

сфері захисту та запобігання порушенням прав споживачів телекомунікаційних послуг. Покласти на НКРЗІ просвітницьку функцію щодо захисту споживацьких прав і свобод людини онлайн. Заохочувати створення та сприяти діяльності громадських організацій у сфері захисту цифрових прав людини.

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ОНЛАЙН

У цьому розділі подається детальний огляд як саме права та свободи людини онлайн закріплені в національному законодавстві України, а також з'ясовується, чи проводить український законодавець розмежування між режимами захисту прав людини оффлайн та онлайн. Для кращого розуміння пропонуємо у якості об'єкту дослідження розглядати права людини як вони закріплені у Посібнику з прав людини для інтернет-користувачів на предмет їх відображення у національному законодавстві України.

§ 1.1. ДОСТУП І НЕДИСКРИМІНАЦІЯ

Доступ до Інтернету визнається важливим засобом реалізації прав та свобод людини, яке покладає на державу одночасно як негативне так і позитивне зобов'язання. Негативне зобов'язання передбачає обов'язок держав утримуватися від будь-яких обмежень доступу людини до Інтернету. У свою чергу позитивне зобов'язання презюмує активну діяльність держав щодо створення належної інфраструктури, необхідної для забезпечення загального, безперервного доступу до швидкісного Інтернету.

Посібник передбачає, що доступ має бути на прийнятних умовах, недискримінаційним, широким за контентом, програмами і послугами при користуванні приладами на власний вибір. Держави мають докласти зусиль і взяти вичерпних заходів з метою сприяння доступу до Інтернету в сільських та географічно віддалених районах, в тому числі й для малозабезпечених верств населення та громадян з особливими потребами чи інвалідністю.

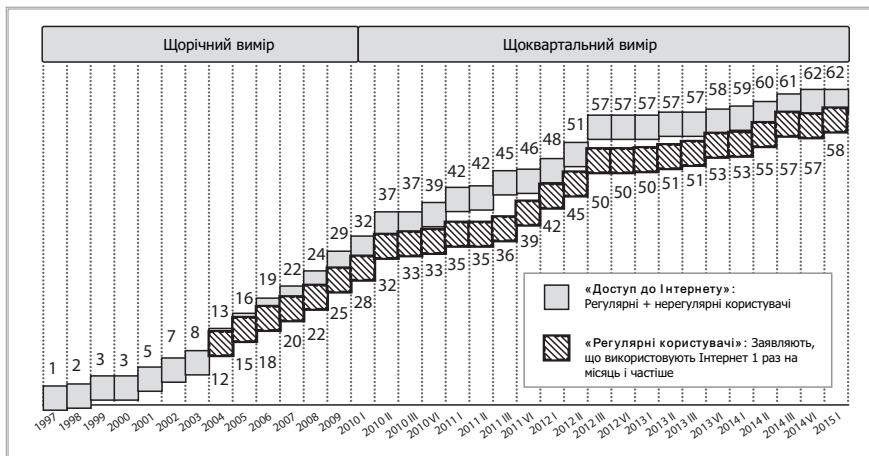
Наразі Україна стала на шлях розбудови інклюзивного інформаційного суспільства, що передбачає активну участь кожного у демократичних процесах та вирішенні справ, що мають загальносуспільне значення. Відповідно кожному повинен гарантуватися доступ до інфраструктурної бази та інформації, необхідних для реалізації прав та свобод людини і громадянина. Відсутність охоронюваного законом права на доступ до Інтернету потенційно містить небезпеку припинення надання такого доступу з будь-яких мотивів, без попереднього сповіщення та пояснення причин. Це одним важливим аспектом права на доступ є необхідність зафіксувати на законодавчому рівні мінімальну швидкість передачі даних, яку держава та інтернет-провайдери зобов'язуються гарантувати кожному інтернет-користувачу.

За даними установчих досліджень української інтернет-аудиторії, які з 2010 р. виконує дослідницька компанія *Factum Group*, кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні досягла 58% (див. фіг.1)².

Дослідження проводилось у лютому 2015 р. для осіб старше 15 років методом загальнонаціонального репрезентативного опитування. З дослідження виключена Автономна Республіка Крим.

² Установчі дослідження української інтернет-аудиторії, *Factum Group* [Електронний ресурс] / ІнАУ. – Режим доступу: http://www.inau.org.ua/analytics_vuq.phtml

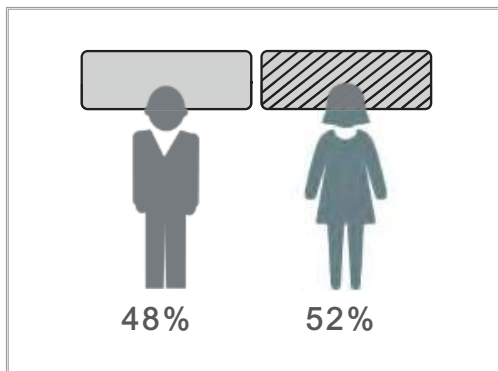
Фіг. 1. Динаміка проникнення Інтернету

Дані дослідження свідчать про поступове зменшення цифрового розриву між регіонами України, між віковими групами, між містом і селом. Цифровий розрив за гендерною ознакою в Україні ліквідовано

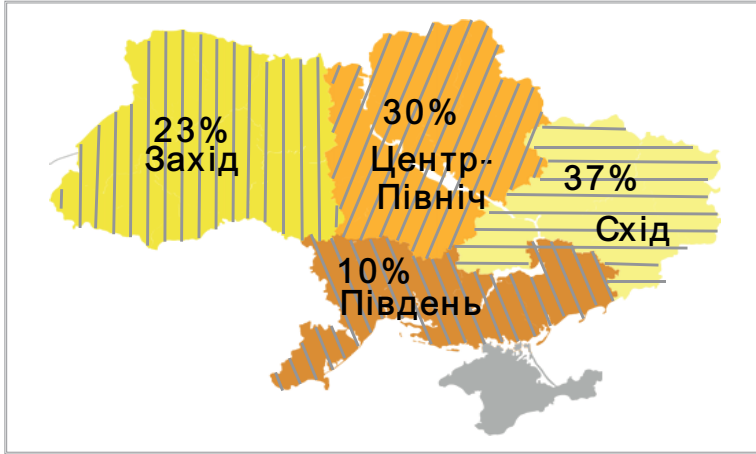
Кількість жінок серед українських інтернет-користувачів складає 52%, а чоловіків — 48%, що приблизно відповідає гендерному складу жителів України (фіг.2).

Фіг. 2. Гендерний розподіл українських інтернет-користувачів

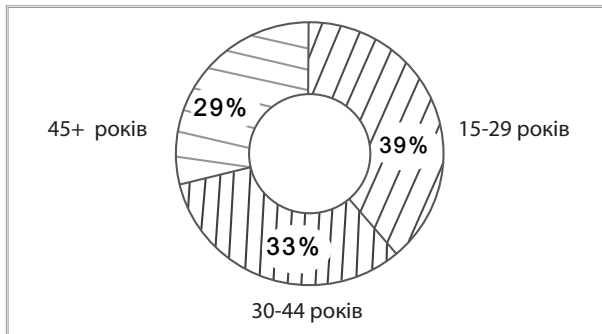
Дані про співвідношення користувачів за регіонами України наведені на фіг. 3 На індустріальному сході України – 37 %, у центральньо-північному регіоні – 30%, на заході – 23% і півдні – 10%.

Фіг. 3. Розподіл користувачів за регіонами України

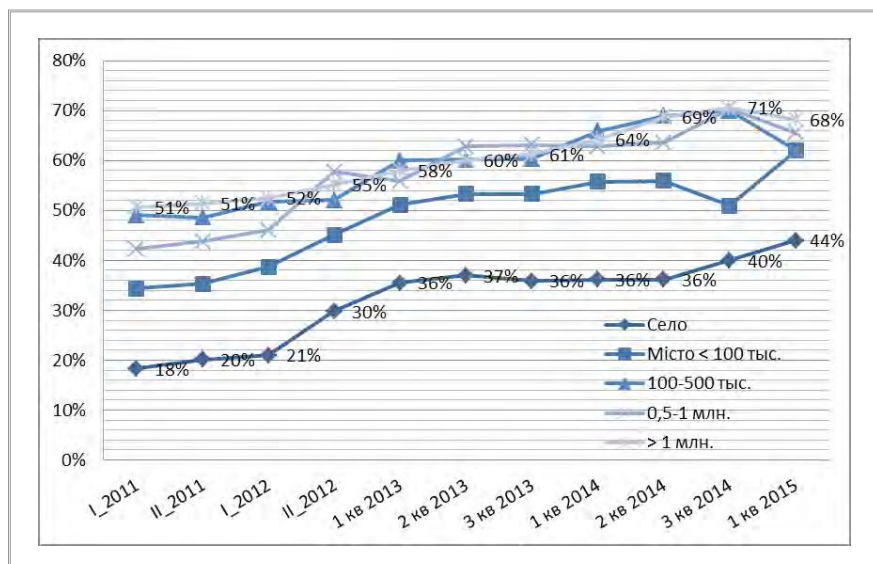
Дані про розподіл українських інтернет-користувачів за віком наведені у фіг. 4. Основною аудиторією Інтернету є молодь віком до 30 років (39%), люди середнього віку від 30 до 45 років - становлять 33% користувачів, а решта – 29% припадає на вікову групу понад 45 років.

Фіг. 4. Розподіл українських інтернет-користувачів за віком

На фіг. 5 показана динаміка проникнення за типом населеного пункту. Станом на 1 квартал 2015 року найбільше проникнення в міста-мільйониках – 68%, майже аналогічне проникнення і в містах з населенням від 500 тис. до 1 мільйона – 66%, в містах з населенням до 500 тис. жителів – 62% і 44% – в селах. Отже, цифровий розрив між селами і містами залишається. Разом з тим, ці дані свідчать про тенденцію зменшення «цифрового розриву» в Україні. Хоча, різниця між рівнем проникнення в містах-мільйонниках і селах за 4 роки зменшилась з 2,8 раз до 1,5 раз (відповідно 51% та 18% у 1 кв. 2011 р. і 68% та 44% у 1 кв. 2015 р.)

Фіг. 5 Динаміка проникнення за типами населених пунктів

Право на доступ до Інтернету як універсальну (загальнодоступну) послугу закріплює Директива Європейського Союзу про універсальну послугу в редакції 2009 р., яка встановлює, що кожен в ЄС повинен мати доступ до мінімального переліку електронно-комунікаційних послуг доброї якості і за прийнятною ціною, включаючи доступ до Інтернету³.

Кодекс Європейського Союзу про онлайніві права (англ. Code of EU Online Rights) в секції № 1 «Права і принципи застосовувані, при отриманні доступу і використанні он-лайн-ових послуг» також дублює зазначене положення Директиви⁴. Зауважимо, що Кодекс, як зазначається у його преамбулі, не передбачає створення нових прав, а є компіляцією існуючих прав і принципів. Отже, не підлягає примусовому виконанню per se, хоча конкретні права і принципи, описані в ньому, підлягають виконанню відповідно до правових документів, з яких вони виникають.

У законодавстві України загальнодоступні (універсальні) телекомунікаційні послуги визначені як мінімальний набір певних послуг нормованої якості, доступних усім споживачам на всій території України. У статті 62 Закону України «Про телекомунікації» встановлено перелік таких послуг: підключення

3 Директива 2009/136/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р., яка доповнює Директиву 2002/22/ЄС про універсальні послуги та права користувачів стосовно електронних мереж зв'язку і послуг, Директиву 2002/58/ЄС про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій та Рішення (ЄС) № 2006/2004 про взаємодію національних органів відповідальних за забезпечення виконання законів про захист споживачів [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : офіц. веб-портал. – Електрон. дані. – 2002. – Режим доступу: <http://www.nkrzi.gov.ua/images/upload/58/19/be7ab73b693c9bf69a6e73db128c7805.doc>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 02.02.2015р.

4 Code of EU Online Rights [Електронний ресурс] // European Commission : web-site. – Електрон. дані. – Luxembourg, 2012. – 24 p. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/Code%20EU%20Online%20Rights%20EN%20final%202.pdf>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 02.02.2015р.

кінцевого обладнання споживача до телекомунікаційних мереж фіксованого зв'язку загального користування (універсальний доступ), послуги фіксованого телефонного зв'язку в межах зони нумерації (місцевий телефонний зв'язок), а також виклик служб екстреної допомоги, послуги довідкових служб і зв'язку за допомогою таксофонів⁵. Як видно з переліку, доступ до Інтернету як загальнодоступна послуга в ньому на сьогоднішній день не значиться, що в недалекому майбутньому буде скориговано з урахуванням необхідності приведення національного законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу, але швидше не у сфері прав людини, а в сфері економіки.

При здійсненні діяльності у сфері телекомунікацій з надання послуг доступу до Інтернету суб'єкт господарювання зобов'язаний перш за все виконувати вимоги Законів України «Про телекомунікації», «Про радіочастотний ресурс України»⁶, Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 295⁷, а також Правил здійснення діяльності у сфері телекомунікацій (діяльність з надання послуг доступу до Інтернету), затверджених рішенням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації від 10 грудня 2013 року № 803, у яких містяться організаційні, кваліфікаційні та технологічні вимоги до операторів телекомунікацій при здійсненні ними своєї діяльності.

У статті 27 Закону України «Про телекомунікації» проголошується, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень

5 Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 № 1280-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155. – С. 386–421.

6 Закон України «Про радіочастотний ресурс України» від 01 червня 2000 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>.

7 Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 295 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF>.

зобов'язані створювати сприятливі умови для функціонування розвитку телекомунікаційних мереж загального користування та повноцінного надання телекомунікаційних послуг.

У статті 38 Закону України «Про телекомунікації» закріплений принцип, за яким оператори телекомунікацій мають право на підставі рішення суду на відключення кінцевого обладнання, якщо воно використовується абонентом для вчинення протиправних дій або дій, що загрожують інтересам державної безпеки. З метою гарантування права «не бути відключеним» необхідне прийняття закону «Про доступ до інфраструктури об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики для розвитку телекомунікаційних мереж» (законопроект прийнято за основу Рішенням НКРЗІ № 854 від 30.12.2014⁸), із включенням до нього положення, яке унеможливує позбавлення користувачів доступу до Інтернету через позасудове припинення доступу провайдерів до інфраструктури телекомунікацій власником інфраструктури.

Стосовно припинення надання послуг доступу до Інтернету, стаття 35 Закону України «Про телекомунікації» зобов'язує оператора, провайдера телекомунікацій, який припиняє діяльність з надання телекомунікаційних послуг, попередити споживачів не пізніше ніж за три місяці до припинення надання телекомунікаційних послуг. Загальна можливість оскаржити неправомірні дії операторів, провайдерів телекомунікацій шляхом звернення до суду та уповноважених державних органів передбачена у статті 32 Закону України «Про телекомунікації».

Негативним моментом є відсутність реальних оперативних заходів, спрямованих на виконання доручення Президента України від 21 березня 2012 року «Щодо запровадження новітніх технологій у сфері телекомунікацій, які відповідають міжнарод-

8 Рішення НКРЗІ № 854 від 30.12.2014 [Електронний ресурс] / НКРЗІ. – Режим доступу: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=158&id=5177&language=uk>

ним стандартам, забезпечення права вільного доступу громадян до мережі Інтернет»⁹.

Відповідно до Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р.¹⁰, формування сучасної інформаційної інфраструктури передбачає, серед іншого, створення інфраструктури ширококутового доступу до Інтернету на всій території України, а також створення в усіх населених пунктах України умов для доступу до Інтернету, в тому числі шляхом розбудови мережі пунктів колективного доступу. Крім того, політика забезпечення доступу до інформації та знань повинна бути спрямована на запровадження механізму вільного, спрощеного та безоплатного доступу, в тому числі з використанням Інтернету, до інформації, що міститься в державних реєстрах, у визначених законом випадках.

У січні 2015 року була оприлюднена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», що має за мету досягнення європейських стандартів життя.

Зокрема, Стратегія передбачає реформу телекомунікаційної інфраструктури та захисту інтелектуальної власності, запровадження програми електронного урядування, розвитку інформаційного суспільства та медіа тощо. У контексті антикорупційної реформи наголошується на важливості використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних».

9 Доручення Президента України від 21 березня 2012 року «Щодо запровадження новітніх технологій у сфері телекомунікацій, які відповідають міжнародним стандартам, забезпечення права вільного доступу громадян до мережі Інтернет» [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14611.html>.

10 Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року №386-р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/print1394542276100696>.

Одним із 25 стратегічних індикаторів реалізації Стратегії визнається частка проникнення широкосмугового Інтернету, яка станом на 2020 рік повинна складати 25 абонентів на 100 осіб⁸.

У лютому 2014 року Інтернет Асоціація України (ІНАУ) виступила з ініціативою щодо закріплення права на вільний доступ до Інтернету в переглянутому тексті Конституції України, поряд із правом на свободу слова¹².

Для інвалідів питання доступу до Інтернету на законодавчому рівні вирішено у статті 18 Закону України «Про телекомунікації», згідно з якою національний регулятор (НКРЗІ) дає дозвіл операторам, провайдерам телекомунікацій на встановлення спеціальних тарифів для інвалідів та соціально незахищених осіб на загальнодоступні телекомунікаційні послуги. Окремо передбачається й право «не бути відключеним» у статті 39 Закону, яка забороняє операторам і провайдерам відмовляти в подальшому наданні загальнодоступних послуг інвалідам I та II груп усіх категорій, поточна заборгованість яких за отримані послуги не перевищує трьох мінімальних пенсій за віком.

Доступність для інвалідів засобів електронної комунікації в цілях придбання послуг онлайн, пристосування таких засобів до потреб людей з обмеженими фізичними можливостями є проблемою, яка вимагає окремої уваги. У статті 26 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначено, що підприємства, установи та організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу інвалідів до

11 Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

12 Інтернет асоціація хоче безкоштовний доступ до Мережі для українців [Електронний ресурс] / УКРІНФОРМ. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/internet_asotsiatsiya_hoche_bezkoshtovniy_dostup_do_meregi_dlya_ukraiintsiv_1911099.

об'єктів фізичного оточення. Власники та виробники транспортних засобів, виробники та замовники інформації оператори та провайдери телекомунікацій повинні забезпечувати надання послуг і виробництво продукту з урахуванням потреб інвалідів.

В практиці правозастосування анти-дискримінаційного законодавства є позитивні зрушення. Апеляційний суд Львівської області 02.10.2013 застосував ці законодавчі гарантії у справі проти державного підприємства «Укрзалізниця», сайт якого (<http://booking.uz.gov.ua/>) унеможлилював придбання в мережі Інтернет проїзних документів для людей з вадами зору взагалі та придбання їх за пільговими документами зокрема. Задовольняючи скаргу, посилаючись на положення Конвенції про права інвалідів, яка ратифікована Україною Законом №1767-V (1767-17) від 16.12.2009, суд зобов'язав ДП «Укрзалізниця» усунути недоліки на своєму сайті, зокрема забезпечити можливість придбання пільгових квитків для інвалідів, та оформити сайт придбання квитків з урахуванням потреб інвалідів із вадами зору, а саме таким чином, щоб текстом було підписано статус місць (вільне чи зайняте), щоб програмне забезпечення для незрячого могло відображати дану інформацію вголос спеціальним звуковим синтезатором¹³.

Проведений аналіз законодавства України засвідчує суттєві розбіжності між задекларованими цілями розвитку доступу до Інтернету в нашій державі та фактичною відсутністю відповідної законодавчої бази й конкретних заходів з боку уряду та профільних органів державної влади.

§ 1.2. СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ІНФОРМАЦІЇ

Відповідно до статті 34 Конституції України (КУ) «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне

13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34204864>

вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя»¹⁴.

Крім того, окремі аспекти права на доступ до інформації регулюються ч. 3 ст. 32, ч. 2 ст. 50, ст. 57 КУ. Так, частина третя статті 32 КУ передбачає право кожного громадянина знайомитися з відомостями про себе, окрім тих, що є державною або іншою захищеною законом таємницею. Частина друга статті 50 КУ гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Стаття 57 КУ гарантує кожному право знати свої права та обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є не чинними. Відповідно до статті 64 КУ, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Право на вільне вираження поглядів та свободу інформації (ч. 3 ст. 32, ч. 1-2 ст. 34, ч. 2 ст. 50) може бути обмежене на підставі ст. 64 КУ в умовах воєнного або надзвичайного стану, однак право знати свої права та обов'язки (ст. 57) не може бути обмежене за будь-яких обставин.

14 Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print138502903111268>.

Право на доступ до інформації займає особливе місце в системі прав людини, оскільки є гарантією реалізації багатьох інших прав та свобод людини і громадянина.

Так, Закон України «Про інформацію» закріплює право кожного на інформацію, закладає правові основи інформаційних відносин щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. Крім того, Законом регулюється діяльність журналістів, засобів масової інформації, їх працівників, а також встановлюється відповідальність за порушення законодавства про інформацію.

Згідно зі статтею 2 Закону свобода вираження поглядів і переконань визнається одним із основних принципів інформаційних відносин. Відповідно до статті 7 Закону держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію.

Втім, Закон України «Про інформацію» залишає поза увагою чимало важливих питань. Зокрема, не визначено механізм реалізації та захисту права на доступ до інформації для осіб з обмеженими можливостями. Не враховуються особливості онлайнового середовища та пов'язані з цим загрози праву на свободу вираження поглядів та інформації. І це при тому, що наразі Інтернет стає найбільш доступним та універсальним засобом реалізації згаданих прав.

Громадянське суспільство в Україні завадило реалізації «диктаторських» законів від 16 січня 2014 р., які передбачали значне скорочення прав громадян на свободу думки і слова, вираження поглядів і переконань, у тому числі в мережі Інтернет¹².

Разом з тим, є ознаки погіршення ситуації протягом 2014/2015 років. Перш за все йдеться про окуповані Росією території України¹⁶. Також констатуються випадки порушення права на свободу слова в Україні¹⁷. Зокрема, йдеться про Постанову Верховної Ради України про тимчасове призупинення акредитації журналістів та технічних працівників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України № 1853 від 27.01.2015 р.

У цих умовах доцільне продовження дискусії про баланс між свободою слова і безпекою в Інтернеті, розпочатої в 2015 році на круглих столах, організованих у рамках Спільної програми Ради Європи та ЄС «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні»¹⁸.

Метою Закону України «Про доступ до публічної інформації» є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного

15 Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 28.01.2014 №732-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/go/732-18>

16 Заява Міжнародної неурядової організації Amnesty International від 31.03.2015 р. про закриття Кримськотатарських ЗМІ [Електронний ресурс] / Amnesty International. – Режим доступу:<http://amnesty.org.ua/nws/krimskotatarski-zmi-zakriyutsya-cherez-zakinchennya-termynu-pereyestratsiyi-v-rosiyi/>

17 Річна доповідь Міжнародної неурядової організації Amnesty International 2014/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://issuu.com/amnestyukraine/docs/air2015-amnesty-report-ru/247?e=8367991/11587671>

18 Круглий стіл «Баланс між безпекою і свободою вираження поглядів в Інтернеті» від 09.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/146.3074.0.0.1.0.phtml>; круглий стіл «Значення відкритого Інтернету та свободи слова в українському контексті» від 31.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/146.3129.0.0.1.0.phtml>

на доступ до публічної інформації¹⁹. Цей Закон визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес.

Відповідно до статті 10 Закону кожній особі надаються наступні права:

1. знати у період збирання інформації, але до початку її використання, які відомості про неї та з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються, передаються чи поширюються, крім випадків, встановлених законом;
2. доступу до інформації про неї, яка збирається та зберігається;
3. вимагати виправлення неточної, неповної, застарілої інформації про себе, знищення інформації про себе, збирання, використання чи зберігання якої здійснюється з порушенням вимог закону;
4. на ознайомлення за рішенням суду з інформацією про інших осіб, якщо це необхідно для реалізації та захисту прав та законних інтересів;
5. на відшкодування шкоди у разі розкриття інформації про цю особу з порушенням вимог, визначених законом.

Відповідно до частини другої статті 19 Закону, запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Важливо, що Законом дозволяється подавати запит на інформацію через електронну пошту або веб-сайти.

---

¹⁹ Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

Цікавим і корисним для інших країн може бути проект «Доступ до правди», що здійснюється на веб-порталі «Української правди» за адресою: dostup.pravda.com.ua. Сайт «Доступ до правди» працює як уніфікована платформа для надсилання електронних запитів розпорядникам інформації відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації». Усі відповіді розпорядників інформації оприлюднюються на цьому сайті для вільного доступу.

Порядок доступу до судових рішень регулюється однойменним Законом України «Про доступ до судових рішень»²⁰. Згідно з частиною другою статті 2 цього Закону всі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Рішення судів загальної юрисдикції заносяться до Єдиного державного реєстру судових рішень. Судові рішення, внесені до Реєстру, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України. Законом накладається заборона на вилучення судових рішень із Реєстру. Як бачимо, даним Законом закріплюється інтеграція сучасних інформаційних технологій у роботу судової влади України.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України та стабільності в суспільстві в інформаційній сфері є:

- прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації;
- поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
- комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм;
- розголошення інформації, яка становить державну

²⁰ Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.

таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави;

- намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

У статті 8 Закону одним із напрямів здійснення державної політики з питань національної безпеки визнається забезпечення інформаційного суверенітету України²¹.

Крім того, Законом проголошується забезпечення неухильного дотримання конституційних прав на свободу слова, доступ до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації та журналістів, заборона цензури, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції, за виконання професійних обов'язків, за критику. На практиці часто спостерігається відступлення від таких задекларованих постулатів.

§ 1.3. ПРАВО НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Поява Інтернету змусила поглянути на питання захисту приватності під новим кутом. Фактично, онлайнове середовище дозволяє з легкістю відслідкувати інформаційну активність користувачів. Крім того, доступність даних, розміщених в Інтернеті для практично необмеженого кола осіб, робить їх надзвичайно вразливими, ставлячи під сумнів існування мережевої приватності як такої.

²¹ Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1391431367809744>.

З метою забезпечення належного захисту прав людини онлайн, необхідно враховувати природу Інтернету не лише як інформаційного, але й комунікаційного простору. У той же час, анонімність використання Інтернету, що покликана виступити гарантією дотримання приватності інтернет-користувачів, породжує іншу проблему, пов'язану з різноманітними проявами кіберзлочинності.

На конституційному рівні забезпечення приватності кожного в Україні закріплене статтями 31 та 32 Конституції України. Так, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Крім того, у статті 3 Цивільного кодексу України йдеться про неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини²². Спеціальним законом, що регулює праввідносини у сфері захисту і обробки персональних даних осіб та спрямований на забезпечення права на невтручання в особисте життя, є Закон України «Про захист персональних даних»²³. У статті 2 цього Закону подається визначення, що таке згода суб'єкта персональних даних. Це — добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості). Стаття 6 Закону передбачає, що обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних. У разі зміни визначеної мети обробки персональних даних на нову мету, яка є несумісною з попередньою, для подальшої обробки даних володілець персональних даних повинен отримати згоду суб'єкта

22 Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

23 Закон України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

персональних даних на обробку його даних відповідно до зміненої мети, якщо інше не передбачено законом.

У статті 8 Закону визначені основні права суб'єкта даних, зокрема: знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх персональних даних, мету їх обробки, місцезнаходження або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних; отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, зокрема інформацію про третіх осіб, яким передаються його персональні дані; відкликати згоду на обробку персональних даних; пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником персональних даних, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними; на захист своїх персональних даних від незаконної обробки та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи.

За ініціативи ВГО «Українська асоціація захисту персональних даних» у жовтні 2012 року була прийнята Декларація «За забезпечення недоторканості приватного життя в Інтернеті», до якої приєдналися провідні національні телекомунікаційні компанії. Серед основних принципів документа - зниження ризиків втручання в приватне життя інтернет-користувачів, а також інформування про існуючі загрози такого втручання і можливості їх уникнення²¹.

Наприкінці 2013 р. на тлі політичного протистояння набули поширення випадки оприлюднення в Інтернеті персональних даних певних категорій осіб: бійців спецпідрозділу «Беркут»,

24 Декларація «За забезпечення недоторканості приватного життя в Інтернеті» 2012 року [Електронний ресурс] / Українська асоціація захисту персональних даних. – Режим доступу: <http://www.uapdp.org/pro-asotsiatsiyu/diyalnist/deklaratsiya/tekst-deklaratsiji>.

офіцерів та інших працівників органів внутрішніх справ, суддів (що розглядали справи проти демонстрантів), власників транспортних засобів (що надавали підтримку демонстрантам), громадських активістів, журналістів та ін. За висновком Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, поширювана інформація була отримана з відомчих інформаційних систем, які ведуться органами державної влади. Однією з головних причин вказується недоліки у нормативно-правовому регулюванні обробки персональних даних у відповідних базах персональних даних²⁵.

Питання правової конкуренції між правом на повагу до приватного життя та свободою інформації стало предметом розгляду Конституційним Судом України на фоні політичного скандалу, пов'язаного із розміщенням в Інтернеті результатів журналістських розслідувань стосовно резиденції колишнього президента України Віктора Януковича в Межигір'ї, а також бізнес-діяльності його синів. Політичне мотивованим є рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012 по справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

Попри згадування про «системний взаємозв'язок» положень частини першої статті 32 та частини третьої статті 34 Конституції України, Конституційний Суд жодного разу не згадав про критерій пропорційності у застосуванні обмежень не спромігся визнати, що баланс цих двох фундаментальних прав залежить від суспільного інтересу, який може переважати за певних обставин інтереси особи у захисті приватного життя, особливо коли це стосується публічних осіб.

25 Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2014. – 552 с. www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/dopovid_2014b.pdf

Всупереч положенням ЄКПЛ і практиці ЄСПЛ, Конституційний Суд України «дійшов висновку, що збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»²³.

Тобто застосував принцип дозволяння, а не свободи у питаннях поширення суспільно важливою інформації, що містить персональні дані, які незалежно від контексту відніс до категорії конфіденційна інформація.

Отже недолугість формулювання конституційних норм призвела до тлумачення, що звузило зміст свободи вираження до «допустимої» як виняток у визначених законом випадках. Цей підхід мав наслідком також поширення практики серед розпорядників публічної інформації, визначених Законом України «Про доступ до публічної інформації», з віднесення документів, що містять персональні дані, до розряду інформації з обмеженим доступом. Тим самим було відкрито шлях до «законного» приховування від громадськості публічної інформації, що має значний суспільний інтерес, в якій згадуються прізвища фізичних осіб.

Розглядаючи аналогічну справу, ЄСПЛ дійшов протилежного висновку, визнаючи порушення статті 10 ЄКПЛ у зв'язку із відмовою у наданні доступу громадськості до інформації, що має значний суспільний інтерес, в якій згадуються персональні дані.

26 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>.

У справі «Угорський союз громадянських свобод проти Угорщини» ЄСПЛ зазначив:

«37. ... Суд вважає, що, якщо державні діячі зможуть здійснювати цензуру преси та контролювати суспільні дискусії під приводом своїх особистих прав, стверджуючи, що їх думки з державних питань пов'язані з їх особистістю і тому є особистими даними, які не можуть бути розкриті без їх згоди, це буде мати фатальні наслідки для свободи вираження думок в області політики...».

Право на доступ до інформації є необхідною передумовою для повноцінної участі громадян в управлінні державними справами, запорукою демократичного розвитку та інструментом у боротьбі з корупцією.

Невирішеним в законодавчому ракурсі є також питання відновлення права на повагу до приватного життя, яке було обмежено або порушено в результаті проведення кримінально-процесуальних дій правоохоронними органами.

Діюче кримінально-процесуальне законодавство передбачає дві процедури отримання конфіденційної інформації про особу: 1) шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі судового дозволу (суду апеляційної інстанції); 2) в порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі судового дозволу (суду першої інстанції) на тимчасовий доступ до речей та документів, що містять охоронювану законом таємницю.

Повноваження правоохоронних органів і процедурні питання отримання судового дозволу (судами апеляційної інстанції) на проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також Кримінально-процесуальним Кодексом України (ст. ст. 263 та 268 КПК). Інформація щодо цих дій згідно із Законом

України «Про державну таємницю» та п. п. 4.12.4 і 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440, містить відомості, що становлять державну таємницю.

Проте, існує також й порядок отримання конфіденційної інформації про особу в порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі статті 163 КПК України на підставі судового дозволу (суду першої інстанції) на тимчасовий доступ до речей та документів, що містять охоронювану законом таємницю (стаття 162 КПК України):

1. інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
2. відомості, які можуть становити лікарську таємницю;
3. відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;
4. конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;
5. відомості, які можуть становити банківську таємницю;
6. особисте листування особи та інші записи особистого характеру;
7. інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;
8. персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;
9. державна таємниця».

Проблеми у застосуванні двох процедур за КПК України були відображені в *Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р.*, а також відмічене, що процесуальне законодавство надає на практиці «можливості широкого доступу до інформації про особу»²⁷. За узагальненими даними про застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів відповідно до ст. 163 КПК України (без виокремлення за видами речей та документів, що містять охоронювану законом таємницю, передбачене ст. 162 КПК України) станом на 1 вересня 2013 року у провадженні місцевих загальних судів знаходилось 155,7 тис. або 71,7% загальної кількості клопотань (217,2 тис.). Слідчими суддями розглянуто 153,4 тис. клопотань, з них задоволено - 139,6 тис. або 91%, відмовлено у задоволенні 13,8 тис. або 9% клопотань²⁸.

24 квітня 2015 р. з метою отримання статистичних даних щодо застосування негласних слідчих (розшукових) дій було направлено через веб-форму на сайті «Українська правда» запит про надання доступу до публічної інформації до Генеральної прокуратури України щодо відомостей за 2013-2014 р.р. про кількість погоджених з органами прокуратури клопотань (подань) про зняття інформації з каналів зв'язку за статтями 97, 177, 178, 187-1, 190, 104 КПК України.

У цей же день було направлено інформаційний запит до Державної судової адміністрації України про кількість направлених до судів подань про зняття інформації з каналів

27 Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. - 07.02.2014 р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page?text=%ED%E5%E3%EB%E0%F1%ED>

28 Там само

зв'язку, наданих дозволів та відмов судів за статтями 97, 177, 178, 187-1, 190, 104 КПК України.

Перша відповідь надійшла 30 квітня 2015 р. від Державної судової адміністрації України з відмовою у доступі до цієї інформації, оскільки «така інформація у звітах судів окремо не виділяється» (Лист ДСА від 30.04.2015 № інф/П164015-171/15).

Відповідь з Генеральної прокуратури надійшла 15 травня 2015 р. (Лист ГПУ від 30.04.2015 № 23-638вих-15). У доступі до інформації було відмовлено оскільки «відомості, що містять цифрові або відсоткові показники щодо здійснення правоохоронними органами оперативно-розшукової діяльності, негласних слідчих (розшукових) дій, а також дані статистичної звітності щодо здійснення нагляду із цих питань, становлять службову інформацію, тобто інформацію з обмеженим доступом», перелік якої затверджений наказом Генерального прокурора України від 30.12.2014 № 158²⁹.

Зазначеним питанням приділяється недостатня увага з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, про що, зокрема, свідчить відсутність відомостей про практику реагування на порушення в цій сфері у щорічних і спеціальних доповідях омбудсмена.

Узагальнюючи результати тестування механізмів захисту права на повагу до приватного життя під час проведення негласних дій правоохоронними органами в Україні, слід констатувати недостатність гарантій відновлення порушених прав, слабкість парламентсько-громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів в цій сфері.

29 Обидві відмови було оскаржено до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 22.05.2015 р.

§ 1.4. ПРАВО НА МИРНИЙ ПРОТЕСТ В ІНТЕРНЕТІ ТА СВОБОДУ ЗІБРАНЬ І ОБ'ЄДНАНЬ

Згідно зі ст. 39 Конституції України «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку — з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».

Отже Конституція передбачає наявність спеціального закону, що регламентуватиме організацію та проведення мирних зібрань громадян, а також процедуру застосування обмежень. Проте закон щодо реалізації конституційного права на мирні збори на сьогодні не прийнятий. Відсутність правил, відповідно до яких повинні діяти органи місцевого самоврядування в контексті забезпечення реалізації права громадян на мирні зібрання унеможливує покладання на будь-якого суб'єкта права обов'язків щодо реалізації такого права та контролю за його здійсненням. Трапляються випадки застосування всупереч вимогам Конституції України законодавства часів Радянського Союзу (Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. № 9306-ХІ «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій у СРСР»). Поширеною стала незаконна практика регламентації процедури проведення мирних зібрань безпосередньо органами місцевого самоврядування.

Європейський суд з прав людини неодноразово приймав рішення проти України, визнаючи системну проблему — законодавчу прогалину, яка стосується свободи мирних зібрань³⁰.

30 *Vyerentsov v. Ukraine* 11.04.2013 The Court considered that the case disclosed a structural

В Україні Інтернет став рушійною силою реалізації громадянами свого права на мирний протест. Миттєве та масштабне охоплення інформацією, розміщеною у соціальних мережах, широкого кола осіб зіграло ключову роль в організації масових громадських протестів 2013-2014 років.

Спочатку в Києві, а згодом і в інших містах України. Фактично, лише один онлайн-пост із закликом вийти на акцію протесту може спричинити серйозні наслідки вже у оффлайн-овому житті. Україна яскраво продемонструвала потенціал соціальних мереж та Інтернету в розгортанні масових протестів. При цьому слід звернути увагу на миттєвість реагування та короткий темпоральний відрізок між закликами вийти на протест та відповідним реагуванням на них. Це, в свою чергу, вкотре підкреслює величезні комунікаційні можливості Інтернету та його зростаючу роль у реалізації прав людини.

За твердженням *BBC*, вперше слово «Євромайдан» було використане 21 листопада 2013 року в соціальній мережі. Відразу хештег *#Євромайдан* потрапив у тренди *Twitter*. До 22 листопада 2013 року його використали понад 21 тис. разів, коли акції вже проводилися в Донецьку, Івано-Франківську, Луцьку, Ужгороді та Львові.

Для порівняння, під час «Помаранчевої революції» 2004 року важливу роль у координації та організації протестувальників зіграли мобільні телефони. В умовах контролю інформаційного простору з боку влади за допомогою SMS вдалося зібрати велику кількість людей. Натомість підняти людей на акції протесту у 2013 році допомогли соціальні мережі. *Twitter* і *Facebook* швидко рознесли інформацію про громадські акції. Всього за кілька годин на Майдані зібралось близько 1,5 тис. осіб.

Увечері 21 листопада 2013 року, одразу після оприлюднення
problem, namely a legislative lacuna concerning freedom of assembly which has remained in Ukraine since the end of the Soviet Union. http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf

рішення уряду щодо призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, в соціальних мережах почали поширюватися заклики вийти на акції протесту. Зокрема, відомий журналіст Мустафа Найєм близько 20:00 розмістив у *Facebook* повідомлення із закликом вийти на мітинг у м. Києві. Уже наступного дня, 22 листопада 2013 року, почався інтернет-наступ на Євромайдан: на сторінках соціальних мереж з'являються запрошення нібито від організаторів Євромайдану взяти участь у масовці за гроші, а прес-служба політичної партії «Удар» заявляє про хакерську атаку на сайт партії³¹.

23 січня 2014 року, у мережі Інтернет з'явилося шокуюче відео, яке демонструвало як правоохоронці роздягали до гола і фотографувалися на фоні оголеного активіста протестних акцій, Михайла Гаврилюка.

Об'єктивна інформація про факти порушень прав людини під час протестних акцій з листопада 2013 р. по лютий 2014 р. представлена у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини³².

У зв'язку з річницею окупації Автономної Республіки Крим, у березні 2015 року авторитетна правозахисна організація «Amnesty International» опублікувала доповідь «Один рік потому: Порушення прав на свободу вираження думок, зібрань та об'єднань в Криму».

У доповіді йдеться про вчинення російською владою в Криму низки порушень прав людини щодо проукраїнських засобів масової інформації, громадських організацій, кримських татар та осіб, які критикують режим. Зокрема, досліджуються обставини

31 Хроніки Майдану. Як розвивалася і до чого призвела друга українська революція [Електронний ресурс] / Веб-сайт 112.ua. – Режим доступу: <http://journal.112.ua/maydan-ua/>.

32 Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо порушень прав і свобод людини під час подій, які відбувались в Україні з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. [Електронний ресурс] / Офіц. веб-сайт Уповн. Ради з прав люд. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/specialna_dopovid.pdf

та факти порушення прав на свободу вираження поглядів, на мирний протест та на свободу об'єднань³³.

§ 1.5. ПРАВО НА ОСВІТУ

Відповідно до Конституції України кожен має право на освіту (Стаття 53). Законодавче підґрунтя права на освіту формують базовий Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти. У зазначених актах надається пріоритет розвитку інноваційних освітніх технологій у навчальному процесі.

Стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства визначено в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», які включають, серед іншого, забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності громадян насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні всебічно розвиненої особистості, та забезпечення неперервності навчання.

Право на освіту передбачає, серед іншого, обов'язок держави забезпечити всі навчальні заклади широкосмуговим доступом до міжнародних науково-освітніх мереж та Інтернету.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року вказує на такі проблеми розвитку національної системи освіти: «повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних

33 One year on. Violations of the rights to freedom of expression, assembly and association in Crimea, 2015 [Електронний ресурс] / Amnesty International. – Режим доступу: http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Crimea_Briefing_formatted_final-and-formatted.pdf.

технологій»³⁴.

Положенням про електронні освітні ресурси визначено, що електронні освітні ресурси — це «навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу, в частині, що стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами»³⁵.

Разом із тим експерти відзначають надмірність державного регулювання е-освітньої діяльності, що «обмежують права педагогічних та науково-педагогічних працівників, а також навчальних закладів щодо прискореного впровадження курсів дистанційного навчання»³⁶.

Йдеться про адміністративні штучні перешкоди для розвитку дистанційного навчання (е-освіти), що вимагають для одержання допуску до використання електронних освітніх ресурсів проведення науково-методичної експертизи та отримання відповідного документа від Міністерства освіти і науки України³⁷. Внаслідок цього та інших чинників провідні

34 Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 // Офіційний вісник Президента України від 05.07.2013. – 2013. – № 17. – С. 31. – Ст. 550.

35 Положення про електронні освітні ресурси, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060 // Урядовий кур'єр від 29.08.2013. – 2013. – № 155

36 Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2013 рік Національного центру електронного управління державного підприємства «Державний центр інформаційних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Київ, 2013. – 122 с. – Режим доступу: http://nc.gov.ua/menu/publications/doc/dopovidi_informatizacia/Dopovid%202013.doc

37 Порядок надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 17 червня 2008 року № 537 // Офіційний вісник України від 25.07.2008. – 2008. – № 52. – С. 189. – Ст. 1751.

українські вищі навчальні заклади, за окремими винятками, майже не використовують дистанційну форму навчання.

На жаль, в Україні не виконується (не фінансується) Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»³⁵.

Саме тому процес комп'ютеризації освітніх закладів, особливо шкіл, відбувається доволі повільно, що значно обмежує можливості використання в освітньому процесі досягнень сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Наразі важливим завданням є забезпечення високого рівня доступності та адаптованості навчальних курсів та програм (у тому числі онлайн-ових) до потреб суспільства, які постійно змінюються. Крім того, введенню в навчальний процес ІКТ повинне передувати вироблення відповідних умінь та навичок користування ними в учасників навчального процесу.

Серйозну проблему створює також забезпечення використання різноманітного контенту з Інтернету у навчальних цілях таким чином, щоб це не створювало плагіат і не порушувало авторські права тих, ким такий контент був створений.

§ 1.6. ПРАВА ДІТЕЙ В ІНТЕРНЕТІ

Найбільш вразливою та найменш захищеною категорією населення традиційно залишаються діти. Для них Інтернет може створювати серйозні загрози, перешкоджаючи їх нормальному психічному розвитку та породжуючи психологічний дискомфорт.

38 Державна цільова програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/494-2011-%D0%BF>

Активне використання дітьми сучасних інформаційно-комунікаційних технологій породило проблему комп'ютерної залежності. Перелік злочинів проти дітей поповнився створенням та поширенням дитячої порнографії в Інтернеті. Діти, більше ніж будь-хто інший, потребують спеціальної уваги та навчання безпечному поводженню в Інтернеті.

Частина перша статті 52 Конституції України передбачає рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Ця ж стаття передбачає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Відповідно до Закону України «Про громадянство України» дітьми в Україні визнаються особи віком до 18 років³⁹. Закон України «Про охорону дитинства» гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги (стаття 3). У статті 9 цього Закону кожній дитині гарантується право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою ... засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю. Право на захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі

³⁹ Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

з боку батьків або осіб, які їх замінюють передбачено у статті 10 Закону.

Відповідно до Указу Президента «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» від 16 грудня 2011 року на Державний комітет телебачення і радіомовлення України покладається завдання забезпечити створення та розповсюдження теле-, радіопрограм, спрямованих у тому числі на формування навичок безпечного користування комп'ютерними технологіями та мережею Інтернет⁴⁰.

У 2012 році Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» презентував проект Кодексу щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та на інтернет-ресурсах.

Даний документ визначає політику компаній, що працюють у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, які підписали Кодекс, щодо попередження та боротьби (протидії) з усіма видами насильства, експлуатацією та жорстоким поводженням з дітьми в мережі Інтернет. Кодекс був розроблений в рамках проекту «Заклик до активізації дій по захисту дітей від сексуальної експлуатації через використання інформаційних та комунікаційних технологій в країнах СНД та Балтійського регіону» за фінансової підтримки Міжнародної організації ЕКПАТ. За задумкою його авторів кодекс покликаний популяризувати інструменти боротьби зі шкідливим контентом, правила інтернет-безпеки, батьківський контроль під час користування Інтернетом дітьми.

Згідно з положеннями проекту Кодексу, компанії, що працюють у сфері інформаційно-комунікаційних технологій і які приєдналися до проекту, мають попереджати про

⁴⁰ Указ Президента «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» від 16 грудня 2011 року № 1163/2011 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011>.

неприпустимість розміщення та розповсюдження в Інтернеті інформації, що містить дитячу порнографію, сцени насильства, комерційної експлуатації та жорстокого поводження щодо дітей та про відповідальність, яка передбачена чинним законодавством України за виготовлення, зберігання та розповсюдження дитячої порнографії⁴¹.

У вересні 2013 року в Україні було розпочато реалізацію проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», що розрахований на період до серпня 2015 року. Мета проекту – формування правосуддя, соціальних послуг і механізмів, дружніх до дітей, та викорінення всіх форм насильства над дітьми³⁹.

У лютому 2015 року Інтернет Асоціація України та спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні» з нагоди Міжнародного дня безпечнішого Інтернету провели прес-конференцію «Безпека дітей в Інтернеті в контексті збройного конфлікту на Сході України».

З кожним роком все більше дітей користуються Інтернетом, але часто ні діти, ні батьки, не усвідомлюють, які традиційні та нові небезпеки для дітей існують в Інтернеті. За даними дослідження Інституту соціології НАН України, 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих і лише у 18% випадків дорослі перевіряють, які сайти відвідувала дитина. Близько 28% дітей готові переслати свої фотографії незнайомим

41 Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та на Інтернет-ресурсах, 2012 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна». – Режим доступу: http://www.la-strada.org.ua/ucp_file.php?c=6EOBVyuhzHD1RSsAYG4Um5fIaso73pc.

42 Проект Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні». Календар діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800930e0>.

людям, 17% дітей без сумнівів погоджуються повідомити особисту інформацію про себе і свою сім'ю.

На тлі збройного конфлікту на Сході України, з'являються нові небезпеки для дітей, оскільки інформаційне середовище стрімко наповнюється сценами насильства, мовою ненависті і характеризується розпалюванням ворожнечі, нетерпимістю, маніпулюванням. Така ситуація несе особливі загрози для психіки дітей та підлітків. У ході прес-конференції було представлено онлайн-гру для дітей «Дикий Інтернет Ліс» (*Through the Wild Web Woods*) www.wildwebwoods.org, створену Радою Європи, для того, щоб навчити дітей користуватися Інтернетом безпечно⁴³.

Інтернет Асоціація України у 2015 році виступила організатором 5-го Конкурсу на кращий веб-сайт закладу освіти за підтримки Міністерства освіти і науки України. Предметом конкурсу стало змістовне наповнення веб-сайтів навчальних закладів України, зручність їх використання, забезпечення участі всіх учасників навчального процесу у діяльності закладів освіти, послуги, що надаються на сайтах.

Кожний сайт оцінювався за показниками, згрупованими у такі категорії: контент, зручність, динаміка, дизайн та технічні показники. Окремо були проведені вебметричні виміри відвідування конкурсних сайтів. У цьому році вперше оцінювалась також наявність на веб-сайті закладу освіти інформації про права інтернет-користувача.

Організатори отримали 802 заявки на участь у конкурсі від освітніх закладів з усіх куточків України, серед них: 263 у номінації «Веб-сайти міських шкіл», 206 у номінації «Веб-сайти сільських шкіл», 103 у номінації «Веб-сайти дошкільних навчальних закладів», 60 у номінації «Веб-сайти позашкільних

⁴³ Прес-конференція «Безпека дітей в Інтернеті в контексті збройного конфлікту на Сході України» [Електронний ресурс] / Інтернет Асоціація України. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/146.3063.1.0.1.0.phtml>.

навчальних закладів» та 170 заявок від конкурсантів у номінації «Веб-сайти навчальних закладів професійно-технічної освіти».

Учасники церемонії нагородження отримали «Посібник з прав людини для інтернет-користувачів» та ознайомились з інформацією про Посібник, наданою спільним проектом Європейського Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні».

Надзвичайно важливо створити належні умови та механізми навчання дітей безпечному та свідомому поведженню в онлайн-овому середовищі, а також постійно підвищувати обізнаність дітей з їхніми правами з метою надати їм можливість робити поінформований вибір в процесі реалізації своїх прав як користувачів Інтернету. З іншого боку, необхідно, щоб батьки та вчителі приділяли необхідну увагу дитячій мережевій активності особливо зважаючи на те, що для більшості дітей Інтернет практично замінює собою живі комунікаційні процеси.

§ 1.7. БЛОКУВАННЯ ТА ФІЛЬТРУВАННЯ

Цензура заборонена за Конституцією України (Стаття 15). Блокування та фільтрування є засобами обмеження онлайн-ового доступу до інформації, її поширення в Інтернеті, а отже мають відповідати вимогам викладеним у частині 2 статті 10 ЄКПЛ і практиці її застосування Європейським Судом з прав людини.

Права користувачів Інтернету на доступ і отримання інформації та контенту на свій вибір захищені ч. 1 статті 10 ЄКПЛ «незалежно від кордонів» і мають перевірятися виключно при застосуванні обмежень, перелічених у ч. 2 статті 10: будь-які «формальні» умови, «обмеження» або «покарання» застосовуватимуться у цій сфері пропорційно до поставленої законної мети⁴⁴.

44 Brown, I. Online Freedom of Expression, Assembly, Association and the Media in Europe. Report to the Council of Europe [Електронний ресурс] / Ian Brown. – Oxford : University of Oxford, 2013.

У практиці ЄСПЛ питання про доступ до Інтернету було вперше предметом вивчення в 2012 р. У рішенні по справі «Йлдирим проти Туреччини» Суд зазначив, що «право безперешкодного доступу до Інтернету слід також визнати»⁴². На національному рівні судовими органами також визнається неадекватність обмеження доступу до Інтернету: «повна заборона на використання комп'ютера або доступу до Інтернету є неприпустимою. Таке обмеження є неадекватним, оскільки обмежує обвинуваченого у використанні того, що є в наш час невід'ємною частиною повсякденного життя для значної частини населення, а також вимогою роботодавців»⁴³. У наведених прикладах із судової практики реалізований критерій оцінки пропорційності обмеження свободи вираження (стаття 10 ЄКПЛ) стосовно права на доступ до Інтернету. Застосування цього підходу дозволить поширити триступеневий тест на відповідність вимогам ч. 2 статті 10 ЄКПЛ будь-якого обмеження доступу до Інтернету.

Інтернет-провайдери продовжують залишатися найбільш вразливою категорією суб'єктів онлайн-діяльності, що можуть зазнавати неправомірних утисків з боку держави. Так, частими є випадки, коли правоохоронні органи вилучають обладнання провайдера, тим самим блокуючи інтернет-активність користувачів, провайдера та унеможливаючи роботу електронних інформаційних ресурсів.

Має місце ситуація, коли за дії, фактично вчинені інтернет-користувачем, відповідальність покладається на інтернет-провайдера. При цьому таке притягнення до відповідальності

– Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 02.02.2015р.

45 Ahmet Yıldırım v. Turkey [Електронний ресурс] // ECHR : portal. – Електрон. дані. – 2012. – 18 Dec. (N 3111/10). – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-115705#{«itemid»:\[«001-115705»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-115705#{«itemid»:[«001-115705»]}). – Назва з екрана. – Дата звернення: 02.02.2015р.

46 Regina v. Smith & Others, EWCA Crim 1772 § 20, England and Wales' Court of Appeal, 2011 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – 2011. – Режим доступу: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2011/1772.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 02.02.2015р.

відбувається у спосіб, що порушує права інших інтернет-користувачів, в першу чергу — їх право на доступ до Інтернету та інформації.

За статтею 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту⁴⁷. Проте чинне законодавство не визначало процедуру виконання таких рішень, межі розсуду правоохоронців при застосуванні таких заходів, що виявлялось у повному вилученні серверного обладнання провайдерів.

Останній випадок вилучення Службою безпеки України серверного обладнання провайдера мав місце 7 квітня 2015 року. СБУ вилучила сервери в чотирьох дата-центрах доменного і хостинг-провайдера *Nic.ua*. Причиною вилучення стало те, що нібито хостинг *Nic.ua* обслуговував чотири сепаратистських сайти. Попередніх запитів щодо блокування незаконних сайтів не надходило. В результаті вилучення обладнання постраждало близько 50 тисяч клієнтів хостингу. Сайти хостингу не працюють по причині втрати серверів⁴⁸.

Слід зазначити, що наведений вище випадок мав місце на підставі рішення суду. Можна уявити, якими будуть наслідки, якщо вилучення серверного обладнання можна буде здійснювати без санкції суду. А такі ініціативи обговорюються. Так, законопроектом № 1220 пропонується надати вільний доступ правоохоронним органам для вилучення обладнання у провайдера⁴⁹.

47 Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>

48 «СБУ вилучила сервери у київського провайдера за обслуговування сепаратистських сайтів» [Електронний ресурс] / УкрМедіа. – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/232521/>.

49 Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо

Законом України від 12.02.2015 р. № 191-VIII внесено зміни до статей 159 і 168 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Так, ст. 159 КПК передбачає, що тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, *без їх вилучення*. А відповідно до ст. 168 КПК України, тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, *якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду*.

Незважаючи на значний прогрес у вирішенні питання непропорційного невибіркового блокування при вилученні веб-серверів (електронних інформаційних систем або їх частин) із значним обсягом інформації, який стався в результаті змін до ст. 159 та 168 КПК, відкритим залишається питання відсутності відповідальності правоохоронних органів за дії, які призвели до непропорційного і невибіркового блокування. Є вкрай необхідним законодавче врегулювання недопустимості закриття доступу до великих обсягів інформації, що істотно обмежить права інтернет-користувачів в результаті побічних наслідків блокування визначеного інтернет-ресурсу внаслідок не вибіркової і непропорційної обмежувальних заходів.

В той же час для вилучення чи блокування контенту, що містить недостовірну інформацію про особу, порочить її честь та гідність, відповідних процедур ані Цивільний Кодекс України, ані Цивільно-Процесуальний Кодекси не передбачають, що порушує вимоги частини 2 статті 10 ЄКПЛ.

вдосконалення порядку здійснення досудового розслідування) № 1220 від 03 грудня 2014 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52662.

В цьому контексті могли б бути корисними стандарти Ради Європи та кращі практики країн-членів щодо регламентації процедур блокування та фільтрації, які б гарантували виконання вимоги «передбачене законом» щодо застосування обмежень для свободи вираження онлайн.

Відсутність регламентації процедури і критеріїв для застосування обмежень онлайнного доступу до контенту у вищезазначеному випадку має наслідком порушення міжнародно-правових зобов'язань України, що встановлено у низці справ проти України, розглянутих ЄСПЛ, приклади яких наводяться у наступному розділі.

II. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ

§ 2.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ

Стаття 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачає право на ефективний засіб юридичного захисту: «Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Конституція України (КУ) містить Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», який увібрав у себе всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини. Проте, немає жодного посилання на онлайніві права чи на рівний захист прав людини в онлайнівому середовищі. Стаття 8 КУ гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України.

У Конституції України закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (стаття 55) і визначається, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (стаття 101). Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»

Стаття 13 Закону передбачає, що Уповноважений має право з метою захисту прав і свобод людини звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень.

До суттєвих функцій Уповноваженого належить також проведення моніторингу за дотриманням та захистом прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими та службовими особами, які своїми діями (бездіяльністю) порушували права і свободи людини і громадянина. Результати таких моніторингів та комплексна оцінка стану додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні презентуються у Верховній Раді України у вигляді щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні. Слід також зазначити, що стан дотримання прав людини онлайн не покривається моніторинговими механізмами Уповноваженого.

Інформація щодо порушення прав людини в мережі Інтернет та при користуванні засобами телекомунікацій в Уповноваженого з прав людини відсутня. У зв'язку з обмеженим фінансуванням освітні заходи у сфері захисту прав людини Секретаріат Уповноваженого реалізує лише у співпраці з інститутами громадянського суспільства та міжнародними організаціями у формі участі представників Секретаріату Уповноваженого

в якості доповідачів або тренерів на семінарах, тренінгах, конференціях тощо⁵⁰.

Відповідно до статті 22 Закону України «Про захист персональних даних» на Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини покладено функції контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних. Проте, відсутність належного матеріально-технічного забезпечення діяльності Уповноваженого та його Секретаріату обмежує можливості щодо здійснення оперативної перевірки і реагування на порушення прав людини у зв'язку з відсутністю регіональних представництв.

7 квітня 2015 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Служби безпеки України з запитом, в якому повідомив про виявлення факту розголошення персональних даних громадян України (їх прізвища, ім'я, по батькові та дати народження) у відкритих джерелах мережі Інтернет.

Встановлено, що на одному із сайтів мережі Інтернет розміщено персональні дані понад 6 тисяч осіб, які подали документи для оформлення перепустки для перетину лінії зіткнення в районі проведення антитерористичної операції на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей⁵¹. За результатами запиту Уповноваженого інформацію взято до уваги і проводиться перевірка Службою безпеки України⁵².

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації є державним колегіальним

50 Лист Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини від 3.04.2015 № 3/13-П242205.15/26-09

51 Лист Уповноваженого ВРУ з прав людини до Служби безпеки України <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pt/7415-zj-valeriya-lutkovska-zvernulasya-iz-zapitom-do-golovi-sbu-schodo-oprilyu/>

52 Лист Штаба Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 14.04.2015 № 33/3558

органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. Створена у 2011 році Указом Президента України на виконання Закону України «Про телекомунікації», НКРЗІ є органом державного регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку. У визначеній сфері НКРЗІ здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю). НКРЗІ здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням законодавства про радіочастотний ресурс України та запобігання правопорушенням при користуванні радіочастотним ресурсом України у смугах радіочастот загального користування. НКРЗІ також є одним із державних органів, що втілює концепцію запровадження в Україні інформаційного суспільства.

У контексті захисту прав людини та прав споживачів в НКРЗІ функціонує Відділ по роботі із споживачами та зверненнями громадян, що відповідає за забезпечення діяльності НКРЗІ щодо захисту прав споживачів. За даними НКРЗІ, отриманими на запит про надання публічної інформації, на розгляд цього Відділу надійшло звернень споживачів у 2013 році – 2340; у 2014 році – 2508, з яких скарги на доступ до Інтернету становили 128 (5,47%) і 111 (4,43%) відповідно. Аналіз структури таких звернень свідчить, що більшість з них стосуються технічних аспектів обслуговування, а саме неякісного надання послуг, а також порушень при розміщенні інформації в мережі Інтернет, блокування інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, незгоди з розміром виставлених рахунків, тарифів, тривалої відсутності доступу під час ремонту. Крім того, було повідомлено, що питання щодо «покращення обізнаності користувачів Інтернету стосовно прав людини не належать до повноважень НКРЗІ»⁵³.

53 Лист НКРЗІ від 01.04.2015 р. № 03-1688/151

Поряд з національними механізмами захисту прав людини Конституція України передбачила також можливість використання і міжнародно-правових механізмів.

Відповідно до статті 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна.

Кіберзлочинність порушує право приватне життя, свободу вираження та інші основоположні свободи, так само як й негативно впливає на суспільну значущість Інтернету. Україна як й інші країни-учасниці Ради Європи має позитивне зобов'язання та відповідальність захистити індивідів від злочинності онлайн, так само як офлайн та забезпечити законність в Інтернеті.

Україна є учасником Конвенції про кіберзлочинність (ратифікувала 07.09.2005 р.; набрала чинності 01.07.2006 р.), а також Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ратифікувала 21.07.2006 р.; набрав чинності для України 01.04.2007 р.). Уповноваженим органом з розслідування кіберзлочинів є Міністерство внутрішніх справ України (Управління боротьби з кіберзлочинністю), нагляд за діяльністю співробітників якого здійснює Генеральна прокуратура України.

За відомостями, наданими Генеральною прокуратурою України, з Єдиного реєстру досудових розслідувань у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку у 2014 році було обліковано 443 кримінальних правопорушення. Передано до суду з обвинувальним вирокком – 201, тобто 45%.

Статистичні дані за статтями Кримінального Кодексу України наведено у таблиці⁵⁴:

Табл. 1. Стан розслідування кіберзлочинів в Україні за 2014 рік

Положення Кримінального Кодексу України	Обліковано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань	Передано до суду з обвинувальним вироком
Стаття 361. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку	344	135
Стаття 361-1. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут	10	6
Стаття 361-2. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації	11	5
Стаття 362. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї	73	54

54 Лист Генеральної прокуратури України від 22.04.2015 р. № 23-563-вих-15

Стаття 363. Порухення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється	4	1
Стаття 363-1. Перешкодження роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку	1	0

§ 2.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ

Серед інструментів позасудового відновлення порушених прав інтернет-користувачів у Посібнику зазначається розслідування, роз'яснення, відповідь, виправлення, вибачення, поновлення контенту, відновлення доступу та компенсація.

Відповідно інтернет-провайдер, провайдери доступу до інтернет-контенту повинні повідомити інтернет-користувача про його права, свободи, можливі засоби правового захисту та порядок їх отримання шляхом повідомлення про втручання у права, звернення з відповідною скаргою та відшкодування завданої шкоди.

У законодавстві України відповідні механізми позасудового відновлення порушених прав передбачені законами України «Про захист прав споживачів», «Про захист персональних

даних», «Про звернення громадян». Інструментом для посилення спроможності захисту порушених прав є можливість отримати доступ до документів (зафіксованої на матеріальному носії інформації), що є у розпорядженні органів державної влади, на підставі положень Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Основними вимогами до договору про надання телекомунікаційних послуг передбачається, що у відповідних договорах права споживача повинні передбачати оскарження неправомірних дій оператора/провайдера згідно із законодавством (п. 3.6.3).

Статтею 32 Закону України «Про телекомунікації» передбачається право споживача телекомунікаційних послуг на оскарження неправомірних дій операторів, провайдерів телекомунікацій шляхом звернення до суду та уповноважених державних органів. Відповідно до стандартів Ради Європи можливості для звернення за правовим захистом повинні бути доступними, відомими, надаватися за прийнятною ціною та здатними забезпечити належне відшкодування.

Справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів інтернет-користувачів, що виникають із цивільних відносин, розглядаються судами на основі положень Цивільного процесуального кодексу України (стаття 15 ЦПК України).

Справи щодо захисту порушених прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності розглядають господарські суди на підставі положень

Господарського процесуального кодексу України (стаття 12 ГПК України).

Справи щодо захисту прав інтернет-користувачів у зв'язку з діями (бездіяльністю) органів державної влади розглядають адміністративні суди на підставі процесуальних норм Кодексу адміністративного судочинства України (стаття 17 КАСУ). Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Наразі відсутня інформація стосовно кількості та результатів розгляду звернень у порядку цивільного та адміністративного судочинства до судів щодо порушення прав і свобод людини в Інтернеті та при користуванні засобами комунікацій, оскільки така інформація у звітності судів окремо не виділяється (Лист Державної судової адміністрації від 30.03.2015 № інф/П.101/15). Проте, аналіз статистики може свідчити лише про часткову доступність судового захисту порушених прав для інтернет-користувачів, що зокрема можна продемонструвати на підставі даних про кількість та результати розгляду судами України справ у порядку цивільного судочинства про захист честі, гідності та ділової репутації. З 1836 цивільних справ цієї категорії, розглянутих у 2013 році, у 497 або 27% справ заяви залишились без розгляду. Причинами цього є, серед іншого, процесуальні помилки (стаття 207 ЦПК), допущені заявниками внаслідок недостатньої правової освіченості.

Необхідно також констатувати, що сьогодні в Україні не діє інститут *медіації (примирення, посередництва)* при вирішенні спорів. Інститут медіації застосовується у багатьох країнах Європи (Австрія, Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Польща, Фінляндія) та інших країнах світу (США, Австралія, Нова Зеландія).

Крім того, інституту медіації присвячена низка документів Ради Європи і Європейського Союзу, зокрема Рекомендація № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 року та Основоположне рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA).

На території України була заснована ціла низка Регіональних Груп Медіації, які об'єдналися в Асоціацію Груп Медіації України та Український Центр Порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю у цій сфері, але, як бачимо, в основному ці питання стосуються кримінального права.

Про доцільність запровадження процедури медіації (примирення) у цивільному та господарському судочинстві свідчать Рекомендації СМ(2002)10 Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» та СМ(98)1 «Про сімейну медіацію», а також «Зелена книга» про альтернативне врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських Співтовариств, Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування» (2002).

До Верховної Ради України свого часу було представлено декілька проектів закону «Про медіацію», але поки що такий

закон не був прийнятий і медіація залишається не повністю врегульованим питанням.

Звичайно, базою для медіації можуть слугувати інститут примирення, прописаний у статтях 45 і 46 Кримінального кодексу України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим відповідно), а також інститут мирової угоди сторін у цивільному (стаття 175 ЦПК) і господарському процесі (стаття 78 ГПК).

Але впровадження такого інституту як медіація передбачає підготовку спеціального закону, який би повноцінно врегулював це питання, а також формування високого рівня правової культури в суспільстві.

Сподіваємося, що незабаром все це буде втілено в Україні.

ІІІ. ПРАКТИКА ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

§3.1. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ІНТЕРНЕТ- КОРИСТУВАЧІВ У ВІДНОСИНАХ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ

У статті 34 Закону України «Про телекомунікації» передбачене право споживачів телекомунікаційних послуг на оскарження неправомірних дій операторів, провайдерів телекомунікацій шляхом звернення до суду та уповноважених державних органів.

Це право також передбачено п. 3.6.3 Основних вимог, яким має відповідати договір про надання телекомунікаційних послуг. Основні вимоги затверджені Рішенням НКРЗІ від 29.11.2012 № 624⁵⁵. Вони розроблені відповідно до Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Законів України «Про телекомунікації», «Про захист прав споживачів», Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 295, інших нормативно-правових актів у сфері телекомунікацій. Ці вимоги є обов'язковими для застосування операторами, провайдерами телекомунікацій і споживачами телекомунікаційних послуг при укладенні договорів про надання телекомунікаційних послуг, внесенні змін та доповнень до них.

Для встановлення відповідності інформації, вказаної в договорах

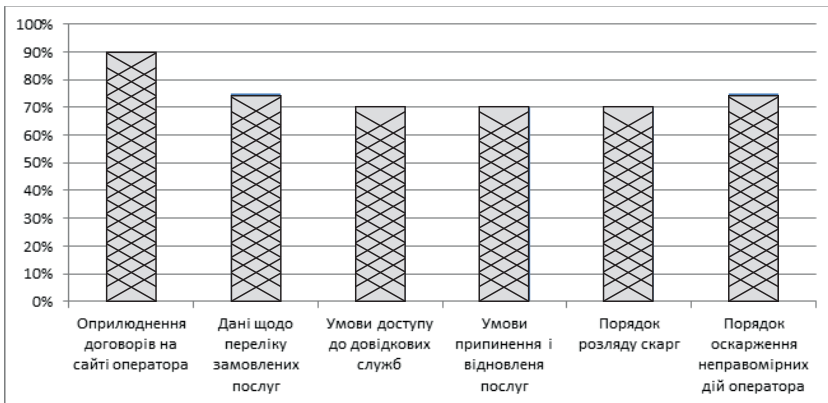
55 Рішення НКРЗІ «Про затвердження Основних вимог до договору про надання телекомунікаційних послуг» від 29.11.2012 № 624 Електронний ресурс / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2150-12>

українських операторів/провайдерів телекомунікацій Основним вимогам до договору про надання телекомунікаційних послуг (далі – Основні вимоги), здійснено аналіз реальних договорів абонентів десяти операторів/провайдерів телекомунікацій: ТОВ «Воля-Кабель», ПАТ «Укртелеком», ТОВ «Юнікаст-Інвест» (Triolan), ТОВ «МТС» (Domonet), ПАТ «Київстар», ТОВ «ТриМоб», ПП «Восток Карго Транс» (Home.net), ТОВ «Полліком», ТОВ «Ланет Нетворк» та ТОВ «НетАссіст».

Відповідність встановлювалась на основі чотирьох показників: «Інформування користувачів»; «Бази даних і захист персональних даних»; «Технічні умови надання послуг»; «Фінансові умови і відповідальність». По кожному з цих показників визначались кілька параметрів відповідності, які обраховувались у процентній шкалі від 0% (повна невідповідність всіх договорів вимогам законодавства) до 100% (повна відповідність всіх договорів вимогам законодавства).

Графіки відповідності реальних договорів вимогам законодавства наведені на фіг. 6-9:

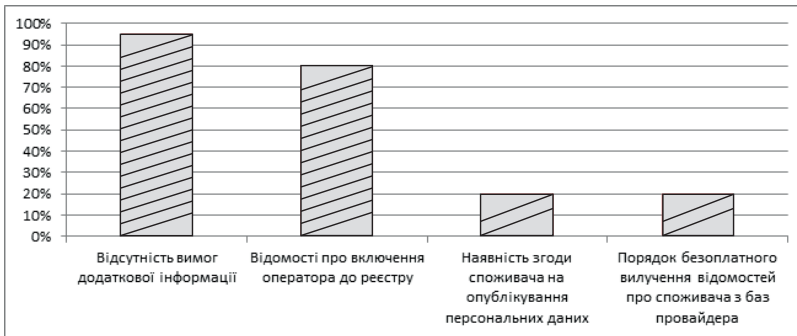
Фіг. 6. Відповідність договорів за показником «Інформування користувачів»

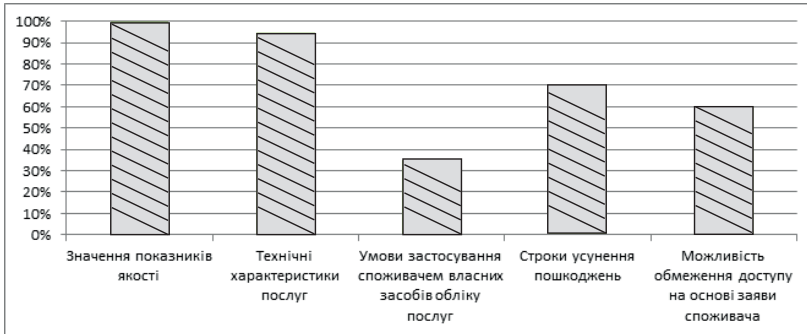
На фігурі 6 узагальнено наявність в договорах з провайдерами та операторами положень щодо переліку замовлених послуг, умов доступу (безоплатного) до довідкових служб, умови припинення і відновлення послуг, порядок застосування засобів правового захисту (запитів та скарг), а також проаналізовано веб-сайти цих провайдерів та операторів на предмет наявності доступної інформації щодо прав споживачів та оприлюднення договорів.

Фіг. 7. Відповідність договорів за показником «Бази даних і захист персональних даних»

Аналіз змісту договорів за показником «Бази даних і захист персональних даних» (фіг. 7) показує невтішні результати щодо можливостей реалізації інтернет-користувачами їх прав як суб'єктів персональних даних. У переважній більшості випадків, згода на оприлюднення персональних даних не запитується, а право на відкликання згоди не передбачається. Інші права інтернет-користувачів, пов'язані з можливістю профілювання персональних даних і передачі третім особам, взагалі в договорах не містяться.

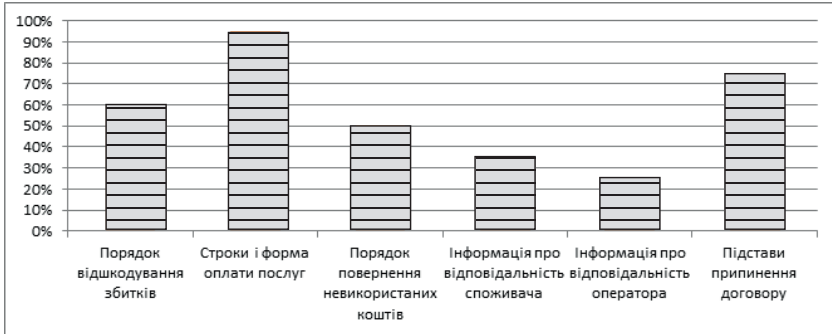
Фіг. 8. Відповідність договорів за показником «Технічні умови надання послуг»

На фігурі 8 за показниками «Технічні умови надання послуг» проаналізовано договори за різними характеристиками якості послуг. Проте серед характеристик якості послуги з доступу до Інтернету не має такого показника як «безпека», адже гарантування або сприяння безпечному користуванню Інтернетом не вимагається ані Правилами надання телекомунікаційних послуг, ані Основними вимогами до договорів. До того ж, хоча й в окремих договорах передбачена можливість застосування обмежень доступу, жодних прав щодо фільтрації або застосування інших механізмів «батьківського контролю» договорами не передбачається. В поодиноких випадках така інформація є на веб-сайтах операторів, але активно не поширюється, що не сприяє розвитку культури кібербезпеки та захисту прав дітей онлайн.

Інформацію про підстави притягнення провайдерів до відповідальності за невиконання умов договорів містить лише кожен четвертий договір, а про умови відповідальності інтернет-користувачів — кожен третій (фіг. 9).

Фіг. 9. Відповідність договорів за показником «Фінансові умови і відповідальність»

Дослідження виявило, що переважна більшість проаналізованих договорів у повній мірі не відповідає вимогам Правилам надання та отримання телекомунікаційних послуг та Основним вимогам до договорів.

Основні вимоги містять основні права інтернет-користувачів, передбачені в Посібнику. Проте, окремі права в ньому не передбачені, що вимагає внесення змін до Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг та Основних вимог для приведення у відповідність з рекомендаціями Ради Європи. Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг та Основними вимогами не передбачаються наступні права інтернет-користувачів:

- на отримання інформації про активацію фільтрації, причини здійснення фільтрації, рекомендації щодо обходу активного фільтру, зокрема, до кого звертатися, коли існує припущення, що контент був необґрунтовано заблокований, за допомогою яких засобів можна відключати фільтри щодо конкретного типу контенту або сайту, оскарження та правового захисту, в тому числі з призупиненням дії фільтрів у тих випадках, коли користувачі за являють

про необґрунтованість блокування контенту (п. 52 Пояснювального меморандуму до Посібника);

- на отримання інформації про будь-які передбачувані заходи щодо видалення створеного інтернет-користувачем контенту або його облікового запису до запровадження таких заходів (п. 56 Пояснювального меморандуму до Посібника);
- право на захист персональних даних: згода, інформування про мету обробки, використання з метою профілювання і право на відмову від такої згоди, встановлювати факт обробки його персональних даних, з'ясувати основні цілі такої обробки, а також найменування та фактичну адресу або основне місце розташування органу, який здійснює обробку даних, отримувати підтвердження факту зберігання його персональних даних, право на виправлення або стирання даних, що були оброблені незаконно, а також права на засоби правового захисту (п. 68-72 Пояснювального меморандуму до Посібника).
- права, що пов'язані з користуванням послугами у соціальних мережах і відповідної обробки персональних даних, у тому числі управління даними, заперечення проти використання даних з метою профілювання та їх захисту за допомогою шаблонних налаштувань приватності за замовчуванням; посиленого захисту чутливих даних, таких як доступ до біометричних даних або розпізнавання обличь; забезпечення даних від незаконного доступу до персональних даних користувача третіх осіб, у тому числі абонентське шифрування; захисту тих, хто не є користувачами соціальних мереж, шляхом відмови від збору та обробки їхніх персональних даних тощо (п. 73-78 Пояснювального меморандуму до Посібника);
- права на безпечне підключення (з'єднання), що передбачає захист від несанкціонованого вторгнення в комп'ютерні

системи і дані (хакерство, злом або інші форми вторгнення в комп'ютер); від використання шкідливих кодів (наприклад, вірусів і троянських програм); від втручання в роботу комп'ютерних або телекомунікаційних систем шляхом внесення, передачі, пошкодження, видалення, змінення або знищення комп'ютерних даних (п. 108-111 Пояснювального меморандуму до Посібника).

З урахуванням того, що інформування інтернет-користувачів про права та можливі ризики, пов'язані з користуванням послугою доступу до Інтернету та іншими телекомунікаційними послугами не передбачено чинним законодавством України, рівень правової свідомості інтернет-користувачів щодо їх прав, передбачених Посібником, а також загальної культури кібербезпеки є вкрай низьким.

Для покращення обізнаності та попередження порушень прав інтернет-користувачів, мають бути застосовані превентивні інструменти, серед яких запровадження «типових» договорів про надання телекомунікаційних послуг і послуг з розміщення контенту, правил надання послуг соціальними мережами, що мають бути впроваджені саморегульованими засобами приватного сектору (інтернет-індустрією).

§ 3.2. ПРАКТИКА СПРИЯННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ ПРИВАТНИМ СЕКТОРОМ (ОПЕРАТОРАМИ І ПРОВАЙДЕРАМИ)

Поряд із законодавчими механізмами захисту прав людини та основоположних свобод в Інтернеті істотне значення в Україні мають механізми реалізації правозахисних норм у відносинах горизонтального характеру, таких як «бізнес-бізнес» (B2B), «бізнес-споживач» (B2C), «користувач-користувач» (U2U).

Саморегульовані механізми в українському інтернет-середовищі

почали створюватись на основі інститутів громадянського суспільства з початком масового поширення інтернет-послуг серед вітчизняних споживачів. У 2000 році, коли інтернет-проникнення в Україні досягло 3%, з'явилися перші профільні неурядові організації (бізнес-асоціації та громадські організації), які ставили за мету розвиток економічної конкуренції на ринку інтернет-доступу, розбудову інформаційного суспільства, підтримку незалежних інтернет-ЗМІ та свободи слова в Інтернеті, консолідацію зусиль і підтримку проєктів, спрямованих на розширення інтернет-проникнення, захист інтересів споживачів медіа-контенту.

Наразі провідні профільні інститути громадянського суспільства, які опікуються впровадженням механізмів розвитку інтернет-послуг та поширенням прав інтернет-користувачів в Україні, об'єднані у Громадську раду з питань інформаційно-комунікаційних технологій, яка діє на основі Меморандумів 2005 та 2009 років і об'єднує 25 недержавних самоврядних організацій галузі телекомунікацій, телерадіомовлення, інформатизації та ІКТ. Члени цього об'єднання зафіксували в Меморандумі, що побудова інформаційного суспільства та розвиток ІКТ в Україні можливі лише за умови ефективної співпраці органів державної влади, бізнесу та громадськості.

Профільні інститути громадянського суспільства впроваджують в Україні цілий ряд проєктів, які дозволяють реалізувати положення, зазначені в Посібнику з прав людини для інтернет-користувачів.

Дієвим механізмом саморегулювання задля протидії в Інтернеті формам вираження поглядів, які рівнозначні закликам до ненависті або заперечують основоположні цінності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і на які не поширюється захист, передбачений статтею про захист права

бути вільними у вираженні поглядів, є застосування «гарячих ліній».

Одним з таких проєктів є інтернет-ресурс «Скарга» (www.skarga.ua), створений Інтернет Асоціацією України у 2009 р.

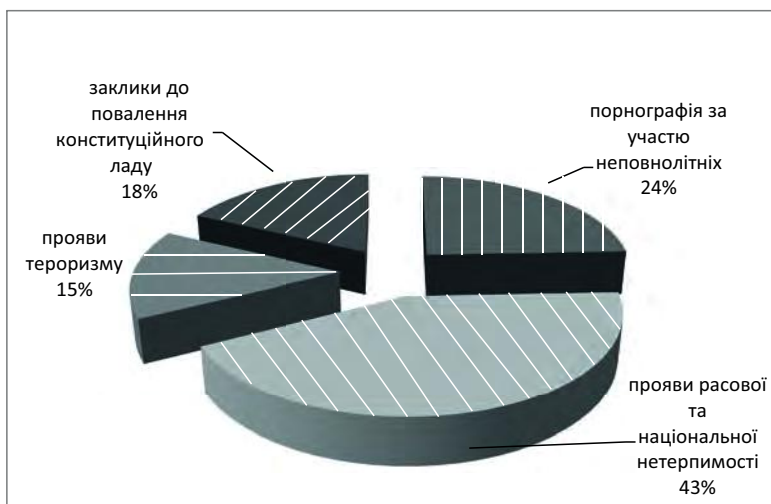
На виконання Резолюції круглого столу «Шляхи консолідації громадських та державних органів у подоланні негативних явищ у розвитку наповнення українського сегменту Інтернету».

«Скарга» — інтернет-сайт, на якому будь-який користувач може залишити свою скаргу щодо інформаційних порушень в Інтернеті. Далі інформація обробляється автоматично, і після досягнення певного порогу направляється повідомлення оператору хостингу, який вживає відповідних заходів реагування на порушення. Мета цього проєкту — сприяння використанню в українському Інтернеті матеріалів, які, порушують законодавство країни, пов'язані з насиллям та містять:

- порнографію за участю неповнолітніх (дитяча порнографія);
- прояви расової та національної нетерпимості;
- заклики до тероризму;
- заклики до насильницького повалення конституційного ладу.

За проаналізований період роботи проєкту з моменту його запуску у 2009 р. по лютий 2015 р. включно надійшло 246 скарг («тестові» скарги на саму «Скаргу» не враховувалися). Розподіл скарг по видам відображено на Фіг.10.

Фіг. 10. Розподіл скарг в проєкті «Скарга» за видами

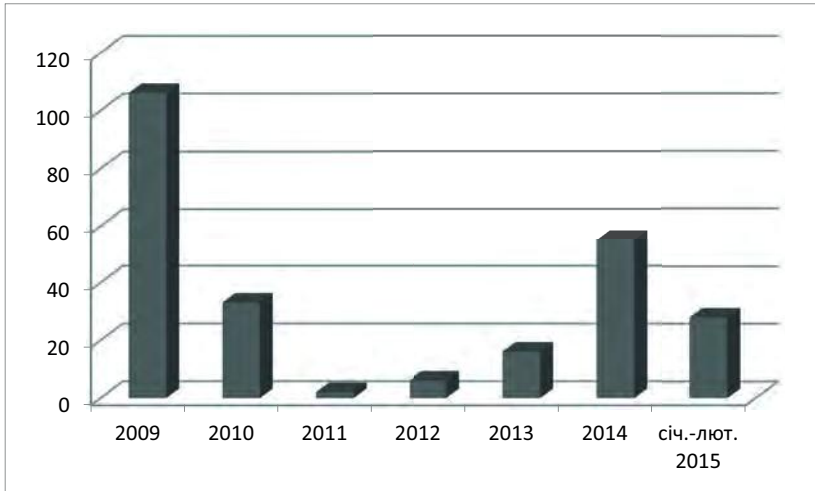

Статистичні дані, зібрані за час роботи проєкту «Скарга», свідчать про певну кореляцію кількості звернень користувачів з рівнем соціального напруження в українському суспільстві (див. Фіг.11).

На початковому періоді (2009 – 2010 рр.) спостерігається підвищена кількість скарг, що можна пояснити як реакцією на PR-активність, яка супроводжувала появу проєкту, так і періодом президентських виборів. У 2011-2012 рр. кількість скарг значно скоротилась. Починаючи з 2013 р. кількість скарг з кожним роком зростає.

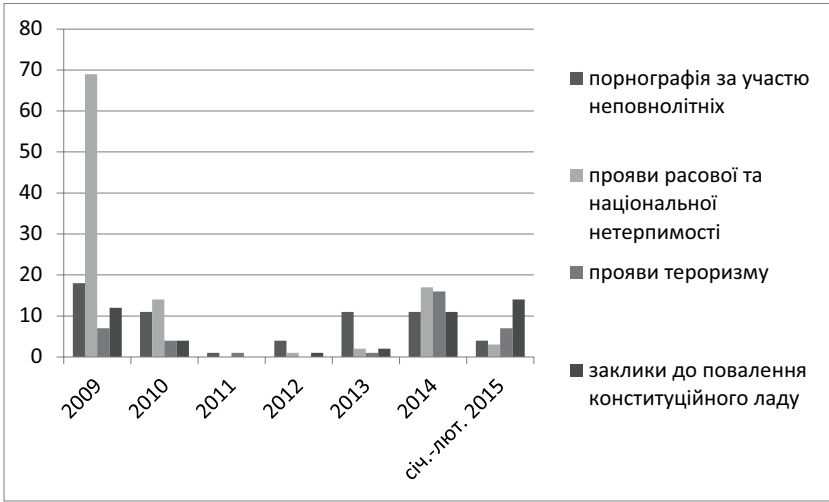

Фіг. 11. Кількість скарг в проєкті «Скарга» за часом

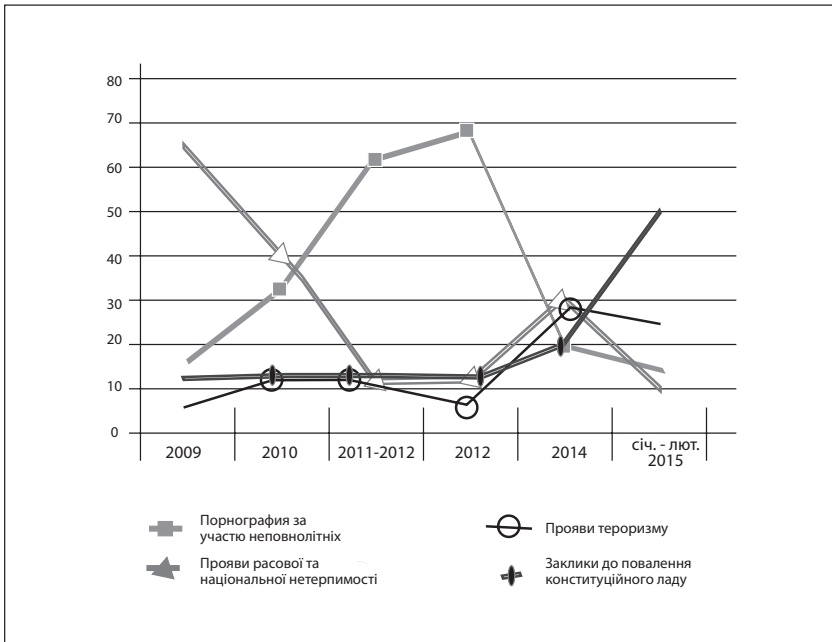

Показовою є динаміка змін кількості скарг за видами у часовому вимірі. У 2009-2010 рр. більшість скарг стосувалось проявів расової та національної нетерпимості, 2011-2013 роки характеризуються піком скарг на порнографію за участю неповнолітніх, у 2014 р. найбільша частина користувачів скаржилась на проявів расової та національної нетерпимості і на прояви тероризму, а у 2015 абсолютна більшість скарг присвячена сайтам, де містяться заклики до повалення конституційного ладу (див. Фіг. 12 і Фіг.13).

Фіг. 12. Динаміка видів скарг в абсолютних значеннях за часом

Фіг. 13. Динаміка видів скарг за роками у відносних значеннях

Вибірковий аналіз веб-ресурсів, на які скаржились користувачі, показує, що значна кількість з них видалена, що свідчить про відносну ефективність цього саморегулівного механізму правового захисту.

§3.3. СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі статтею 5 Закону «Про доступ до публічної інформації» забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 наголошується на тому, що суди при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку.

Позитивним моментом є те, що в Постанові принаймні вже згадується про Інтернет. Однак, вона фактично легалізує імператив, за яким встановлюється презумпція відповідальності

власника веб-ресурсу. Відповідно, для власника веб-ресурсу відповідальність настає не просто без вини, але й безпосередньо за дії, вчинені іншими особами. Так, у пункті 12 йдеться про спростування інформації, розміщеної в Інтернеті. Зокрема, зазначається:

«Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайту, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві.

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту — вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

... Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації»⁵⁶.

56 Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

Така практика притягнення власників веб-сайтів до відповідальності лише за факт володіння ресурсом, на якому було розміщено оспорюваний матеріал, є хибною за своєю суттю. Адже фактично вина перекладається на власників веб-сайтів просто тому, що їх відслідкувати значно простіше, ніж осіб, що розмістили відповідний незаконний, образливий чи шкідливий контент.

Іншою причиною може бути те, що відповідальність власників веб-сайтів була запроваджена за аналогією до відповідальності редакції друкованого видання, що вкотре підкреслює відсутність сутнісного розуміння українськими законодавцями та суддями природи Інтернету.

В контексті ідей, відображених у згаданій Постанові, не можна залишити поза увагою Оглядовий лист Вищого господарського суду України 12 червня 2014 року № 01-06/770/2014, у пункті п'ятому якого зазначається, що «у разі якщо автор поширеної в мережі Інтернет інформації невідомий, а також коли інформація є анонімною і доступ до веб-сайта — вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено відповідний інформаційний матеріал. Відомості про власника веб-сайта можуть бути витребувані в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси мережі Інтернет».

Зокрема, узагальнення відповідної судової практики демонструється на прикладі звернення Товариства до господарського суду з позовом, до власника веб-сайта та редакції газети про: визнання недостовірною та такою, що порушує особисте немайнове право на недоторканність ділової репутації, інформації про Товариство, поширеної веб-сайтом та редакцією газети шляхом розміщення відповідних статей; зобов'язання спростувати недостовірну інформацію.

Рішенням господарського суду позов задоволено частково, зокрема визнано недостовірною та такою, що порушує особисте немайнове право на недоторканність ділової репутації, інформацію про Товариство, поширену веб-сайтом та редакцією газети шляхом розміщення статей.

«Господарські суди дійшли вірного висновку про те, що відповідачами у справі мають бути особи, що здійснили випуск засобу масової інформації, а саме: власник сайту і редакція газети, оскільки статті, які містять інформацію, спростування якої вимагає позивач, були опубліковані без зазначення автора.

Проте, суд апеляційної інстанції, припиняючи провадження у справі в частині позовних вимог Товариства, пред'явлених до власника веб-сайта, виходив з того, що фізична особа не є власником даного веб-сайта. При цьому такі відомості були отримані судом апеляційної інстанції за власною ініціативою через пошукову систему Інтернет.

Отже, судом апеляційної інстанції не було належним чином з'ясовано відомостей про адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адрес українського сегмента мережі Інтернет та, відповідно, не встановлено на підставі належних та допустимих доказів відомостей щодо власника сайта (постанова Вищого господарського суду України від 31 липня 2012 року № 5002-18/3669-2011)»⁵⁷.

57 Оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» 12 червня 2014 року № 01-06/770/2014 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v-770600-14>.

Далі у зазначеному вище Оглядovому листі розглядається практика захисту репутації публічних осіб. Відповідно, зазначається, що політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами.

Як приклад наводиться випадок звернення політичної партії до господарського суду з позовом до Товариства про спростування недостовірної інформації, викладеної у статті в інтернет-виданні, та збереження офіційного повідомлення про спростування недостовірної інформації поруч зі статтею протягом одного року. При цьому політична партія посилалась на те, що відповідна стаття створює негативний імідж фізичної особи як державного службовця, всі факти у статті є неправдивими, надуманими та не підтверджуються жодними доказами.

Суд першої інстанції дійшов висновку, що неправдиві відомості, поширені відповідачем серед читачів інтернет-видання щодо негативної діяльності позивача, дискредитують його та завдають шкоди діловій репутації. Постановою апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду про задоволення позову скасовано, прийнято нове рішення про відмову у позові. Вищий господарський суд України залишив постанову апеляційного господарського суду без змін⁵⁸.

Таким чином, судова практика в Україні пішла шляхом обов'язкового залучення у якості співвідповідача власника веб-сайту, на якому розміщено неправдивий та такий, що порочить честь та гідність позивача інформаційний матеріал.

⁵⁸ Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 червня 2013 року № 6-8073св13 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32201471>.

При доказуванні поширення в мережі Інтернет інформації, що принижує честь, гідність та ділову репутацію, одним з найскладніших моментів є доказування самого факту порушення. Адже постає питання необхідності надання суду доказів, які до моменту розгляду справи у суді могли бути успішно видалені з відповідного веб-ресурсу.

Доволі дискусійним залишається питання доказової сили «скріншотів», які для начебто підтвердження допустимості як доказу на вимогу суддів «потребують» нотаріального посвідчення. Втім, чинне законодавство України не містить відповідних положень, які б уповноважували нотаріусів посвідчувати подібні роздруковки веб-сторінок.

У пункті 40 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 року № 12 зазначається, що «використання твору, розміщеного (з дозволу автора) в мережі Інтернет, можливе лише з дозволу суб'єкта авторського права на цей твір (за винятком відтворення та використання твору в некомерційних цілях (в особистих, у тому числі для навчання тощо)»⁵⁹.

Відповідно до пункту 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5 «розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є поданням творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором ..., тобто таке розміщення є правомірним лише з дозволу автора чи іншої

⁵⁹ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 року № 12 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12/print1394790502676284>

особи, яка має авторське право...

Якщо у зв'язку з таким розміщенням у мережі Інтернет порушуються майнові права суб'єкта авторського права, то це дає підстави для судового захисту авторського права»⁶⁰.

Нижче проаналізуємо останні справи, пов'язані з правами інтернет-користувачів, що були розглянуті українськими судами. При проведенні дослідження ми намагалися представити рішення судів з різних регіонів України, щоб зрозуміти, чи однаковою є практика правозастосування у справах щодо прав інтернет-користувачів. Крім того, розглянуто різні форми судочинства та спроби притягнення винних осіб до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Переважна більшість справ, так чи інакше пов'язаних з Інтернетом, що розглядаються українськими судами, зачіпають питання честі, гідності та ділової репутації та, відповідно, спрямовані на захист немайнових прав фізичних осіб.

ЦИВІЛЬНІ СПРАВИ

1) 6 червня 2012 року Олександр Сиволапенко та ТОВ «Євротрансгруп» звернулися до Печерського районного суду м. Києва з позовом проти ТОВ «Видавнича організація «Юстініан», приватного підприємства «Українська Правда», власника інтернет-видання «Хайвей» та власника інтернет-видання «Регион Киев Медиа» про захист честі, гідності та ділової репутації, спростування недостовірної інформації, відшкодування завданих моральної шкоди та збитків. У позові стверджувалося, що пані Данкович-Глінська протягом 2009-2012 рр. розмістила на форумах сайтів та у відкритих гостьових

60 Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВСУ. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/925CB195F3F0BF70C225774200286BFD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=925CB195F3F0BF70C225774200286BFD&Count=500&>.

книгах веб-ресурсів пости з описом шахрайських схем, у яких був задіяний позивач, та в результаті яких у неї нібито було відібрано квартиру.

Редакція будь-якого ЗМІ має спеціальні правила користування форумами, чатами і гостьовими книгами, які затверджуються внутрішніми нормативними актами, наказами підприємства тощо. У таких документах, як правило, вказується, що відповідальність за зміст постів, матеріалів, висловлювань, розміщених на подібних сторінках, несе їхній автор. У той же час, там зазначається, що у разі звернення до редакції про незаконність (недостовірність) певної інформації, редакція має право зняти такий матеріал.

Але таке звернення має принаймні надійти. Натомість у даному випадку позивач жодного разу, ні письмово, ні усно з таким проханням не звертався, що й було підтверджено представником позивача під час судового розгляду⁶¹. Такої позиції дотримувалися суди, які розглядали зазначену справу з 2012 року, доки вона не повернулася на розгляд до Печерського районного суду м. Києва навесні 2014 року. Зрозуміло, що позивач оскаржив рішення суду першої інстанції в Апеляційному суді м. Києва, що 04 листопада 2014 року виніс ухвалу, якою залишив апеляційну скаргу позивача без задоволення⁶².

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, дослідивши докази, а також, врахувавши обставини справи, обґрунтовано виходив з того, що відповідно до ст. 277 Цивільного кодексу України оскаржувана інформація містила оціночні судження

61 Желтухін Є. Коли верховенство права перемагає [Електронний ресурс] / Є. Желтухін // Юридична газета. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/koli-verhovenstvo-prava-peremagae-.html>.

62 Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 04 листопада 2014 року [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41261283>.

відповідача, які не підлягають спростуванню чи доведенню їх правдивості.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 лютого 2015 року касаційну скаргу було відхилено, а рішення Печерського районного суду м. Києва від 12 травня 2014 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 04 листопада 2014 року залишено без змін⁶³. Рішення у даній справі є важливим з точки зору того, яку позицію зайняли українські суди щодо уникнення цензури та запобігання перекладанню відповідальності за будь-які коментарі в Інтернеті на власників веб-ресурсів.

2) 19 червня 2013 р. Центральний районний суд м. Сімферополя частково задовольнив вимоги першого віцепрем'єра Криму Павла Бурлакова до Інтернет-видання «Аргументы недели-Крым» і журналістки, члена Незалежної медіапрофспілки України Ганни Андрієвської. Згідно з рішенням суду відповідач по справі - ДП «Аргументы недели-Крым» зобов'язаний видалити з сайту Інтернет-видання статтю «Гуртожиток як прихисток для кримських VIPів. Історія Павла Бурлакова» і знищити наявні у журналістки матеріали, які містять конфіденційну інформацію про першого віцепрем'єра.

Вимоги позивача в частині публікації вибачень на місці статті щодо фіктивної реєстрації пана Бурлакова в гуртожитку суд відхилив. Також суд зобов'язав ДП «Аргументы недели-Крым» виплатити чиновнику 3 тисячі гривень в якості компенсації за моральну шкоду.

Не погодившись із зазначеним рішенням суду позивачі подали апеляційну скаргу, в якій просили рішення суду в частині задоволення позову скасувати та ухвалити в цій частині нове про відмову в задоволенні позову, посилаючись на неповне

63 Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 04 листопада 2014 року [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41261283>.

з'ясування обставин, що мають суттєве значення для вирішення спору, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Зокрема, зазначалось, що суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що відповідачі порушили право на особисте життя позивача, поширили конфіденційну інформацію, чим завдали йому моральну шкоду.

Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що автором оспорованої інформації в мережі Інтернет є журналістка Г. Андрієвська, власником веб-сайту, на якому була розміщена зазначена інформація, є ДП «Аргументы недели-Крым», а інформація, яка викладена в статті, є конфіденційною інформацією про фізичну особу позивача. Дослідивши матеріали справи, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим прийняв рішення про задоволення апеляційної скарги, скасування рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову та ухвалення в цій частині нового рішення, яким у позові відмовити⁶⁴.

3) У червні 2014 року позивач звернувся до суду з вимогою про захист честі, гідності та ділової репутації й відшкодування моральної шкоди. Позивач посилався на те, що він є публічною особою, головою громадської ради при Управлінні Служби Безпеки України в Чернівецькій області, очолює громадську організацію «Європейський Рух», є ветераном органів внутрішніх справ, обирався депутатом Чернівецької міської ради і Чернівецької обласної ради.

За його словами на Інтернет-ресурсі «YouTube», веб-сайті газети «Час» та Інтернет-порталі «BukNews»: всі новини Буковини» без попередньої перевірки було розміщено відео прес-конференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, у

---

64 Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 27 лютого 2014 року [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37480483>.

якому останній робить заяви на його адресу, які є неправдивими, образливими, принижують його честь та шкодять діловій репутації.

Позивач також скаржився на коментарі до статей, розміщених на Інтернет-сайті «БукІнфо» - Буковинської інформаційної незалежної агенції та Інтернет-порталі «*BukNews*». Позивач наполягав, що повідомлення, які містилися в коментарях, були втручанням в його особисте життя та ґрунтувалися на перекручуванні фактів. Крім того, 13 червня 2014 року на другому антикорупційному форумі 2014 на Буковині, який відбувся в Чернівецькому національному університеті, один з доповідачів з трибуни повідомив, що позивач є непорядною людиною та корупціонером, і відносно нього відкриті дві кримінальні справи.

Позивач вважає, що наведена вище інформація є негативною, такою, що не відповідає дійсності та принижує його честь, гідність і ділову репутацію. Відповідачами у справі були власники веб-сайтів «*chas.cv.ua*», «*buknews.com.ua*», «*bukinfo.com.ua*», «*bukmaidan.com*», на яких поширювалася нібито недостовірна інформація про позивача. У позовних вимогах позивач просив зобов'язати відповідачів видалити відповідну інформацію та коментарі з мережі Інтернет, спростувати неправдиву інформацію, стягнути компенсацію за завдану моральну шкоду.

Рішенням Першотравневого районного суду м. Чернівці від 12 грудня 2014 року в задоволенні позову відмовлено. 24 лютого 2015 року Апеляційний суд Чернівецької області прийняв ухвалу, якою апеляційну скарга була відхилена, а рішення суду першої інстанції залишено без мін.

Суд постановив, що з матеріалів справи вбачається, що позивач є громадським діячем. Крім того, у своїх позовних заявах позивач неодноразово наголошував, що він є публічною особою. А тому доводи апеляційної скарги про те, що позов

був пред'явлений не як публічною особою, а як звичайним громадянином України, спростовуються вищенаведеними доказами.

Аналіз повідомлень, що були висловлені та поширені відповідачами, на думку колегії суддів, засвідчує, що в оспорених висловлюваннях та публікаціях наявні законні наміри висловити свої погляди стосовно позивача як громадського діяча, гостро і критично сформулювати свою думку щодо політичного портрета цього публічного діяча з питань, які представляють політичний і громадський інтерес. Доводи позивача про те, що поширеними відомостями про притягнення його до кримінальної відповідальності відповідачі порушують при цьому презумпцію невинуватості, не дають підстав для спростування таких відомостей.

Було встановлено, що відповідачі в мережі Інтернет на веб-сайтах «Час», «*BukNews*», «*YouTube*» відтворили відео прес-конференції заступника голови Самооборони м. Чернівці, а тому в силу ст. 42 Закону України від 16 листопада 1992 року «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» не несуть відповідальності за достовірність інформації. З цих же підстав не може наставати відповідальність за відображення в мережі Інтернет на веб-сайті «*BukNews*» відео доповідача на Другому антикорупційному форумі 2014 на Буковині. Висловлювання в статтях були кваліфіковані судом як оціночні судження, в яких відповідач висловлює свої погляди стосовно позивача як громадського діяча. В силу ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» відповідач не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

Що стосується коментарів до статей, розміщених в Інтернеті на сайті «БукІнфо» та Інтернет-порталі «*BukNews*», зокрема, про діяльність позивача в органах внутрішніх справ та підстави звільнення, то при вирішенні цього питання колегія суддів

враховувала, що вказані сайти не є інформаційними агенціями і тому не несуть відповідальності, передбаченої Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію». Також колегія суддів керувалася рішенням Європейського суду з прав людини від 5 травня 2011 року у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України».

Суд встановив, що відповідачами в мережі Інтернет розміщувалися статті, які сприяли обговоренню політичних процесів, що відбувалися в Чернівецькій області і які становили значний інтерес для громадськості. Під цими статтями читачі під вигаданим ім'ям залишили коментарі, які, на думку позивача, є образливими та наклепницькими.

В судовому засіданні апеляційної інстанції обговорювались правила розміщення коментарів на сайтах та було встановлено, що адміністратор сайту не має технічної можливості щосекунди контролювати коментарі, які надходять. Суд постановив, що керівники (адміністратори) сайтів не можуть нести відповідальність за коментарі, залишені читачами, якщо позивач не вжив кроків для врегулювання спору в досудовому порядку, не намагався з'ясувати осіб, які залишили коментарі та не довів умисного розповсюдження.

Проаналізувавши всю інформацію, яка була поширена відповідачами і яку оспорував позивач, колегія суддів звернула увагу на те, що дійсно стиль викладення вищезазначених повідомлень в мережі Інтернет є доволі нетерпимим до позивача, жорстким і таким, що може викликати обурення, почуття образи, але позивач не довів того, що інформація була поширена відповідачами «з явним злим умислом», а не з метою сформуванню суспільну думку про позивача⁶⁵.

65 Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 24 лютого 2015 року у справі № 725/2-3447/14 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917606>.

4) Предметом наступного позову стала інформація, наведена у статтях в мережі Інтернет, у якій висвітлювалися події щодо розслідування комісією Територіального управління Держгірпромнагляду у Волинській області аварії, яка сталася на дорозі Київ-Чоп в селі Обарів Рівненської області. Відповідач ДП Телерадіокомпанія «Аверс» ВАТ «Корпорація «Аверс» розмістив статтю цієї ж журналістки про її враження щодо ходу розслідування ДТП під час засідань комісії з розслідування нещасного випадку під головуванням позивача.

Позивач зазначав, що своїми висловами у статтях відповідачі поширили недостовірну (неправдиву) та негативну інформацію щодо нього, чим прямо порушили його немайнові права - право на повагу до честі та право на недоторканість ділової репутації.

На думку суду, критичні висловлювання автора статті про те, що «члени органу категорично стали на бік підприємця», «день фатальної поїздки у загиблого водія не був вихідним»; «голова комісії (позивач) не зважає на факти та документи, представлені ріднею загиблого»; «особливо допомагає «чесно» розібратися у справі голова комісії (позивач)»; «неймовірними зусиллями її голова (позивач) затягував час, переносив засідання, вигадував причини, аби допомогти «доброму» роботодавцю» є особистим ставленням журналіста до професійних якостей позивача та повинні бути кваліфіковані як оціночні судженням.

Розслідування факту ДТП, яке проводила комісія Держгірпромнагляду під головуванням позивача мало суспільний інтерес, а тому підлягало ретельному громадському контролю. Тому члени комісії, в тому числі і її голова, зазнали громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконують свої функції.

Твердження журналіста про те, що «день фатальної поїздки у загиблого водія не був вихідним» не стосується особи

позивача, а тому не може бути підтвердженим чи спростованим при розгляді даної справи.

Колегія суддів Апеляційного суду Волинської області погодилася з висновком суду першої інстанції, що інформація, спростування якої вимагає позивач, є оціночними судженнями автора статей, оскільки не містить фактичних даних. Крім того, висловлена думка автора статті не носить брутального, принизливого чи непристойного характеру, що принижує гідність, честь позивача або інших осіб.

Правильність оцінки назв публікацій не може бути предметом думок та оцінок інших осіб, а тому не може визнаватись в судовому порядку⁶⁶.

5) У липні 2012 року проти ТОВ «Телекритика» було подано позов про спростування недостовірної інформації (опублікованої 6 квітня 2012 року в мережі Інтернет на сайті: telekritika.ua), захист ділової репутації та відшкодування моральної шкоди.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 11 листопада 2013 року у задоволенні вказаного позову відмовлено. Апеляційний суд м. Києва залишив рішення суду першої інстанції без змін.

Суд встановив, що відомості, які позивач просив визнати недостовірними, жодним чином не стосуються його, як фізичної особи.

Наступна інформація: «... харьковское PR-агенство «Афина», которое приторговывает джинсой в столичной прессе и на национальных каналах...»; «... Я, конечно, понимаю, что многие СМИ подрабатывают джинсой. Но вот чтобы так, напрямую, предлагать клиентам противозаконные схемы пиара - этого до

66 Ухвала Апеляційного суду Волинської області від 29 грудня 2014 року у справі № 161/12668/14-ц [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42152475>.

сьогодняшнього дня я не видела. Век, как говорится, живи век учись!» не стосується позивача, так як наведені вислови не містять жодних відомостей щодо нього.

Стосовно висловів: «... «Афина» предлагает своим клиентам размещение «джинсы» в рейтинговых СМИ. Например, на 5-м канале, в газете «2000», а также на ресурсах «Обозреватель» и «Украина криминальная». На «Украинской правде» и «Главреде» предлагают размещать баннеры с рекламой «джинсовых» материалов, которые будут раскручивать уже размещенные статьи. Более того, агентство обещает своим клиентам за отдельно взятые деньги «снятие компрометирующих материалов», порочащих честь и достоинство клиентов...», - то ці відомості є оціночними судженнями, які були зроблені на підставі поширеної інформації PR-агентством «Афіна», з посиланням на веб-сторінку вказаного агентства⁶⁷.

б) У наступній справі позивачі відстоювали своє право на отримання послуг з доступу до мережі Інтернет. Вони мали оформлену заявку з ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» на підключення до мережі Інтернет. Однак, останній умови договору не виконав через неможливість проведення робіт з підключення до мережі Інтернет з причин наявності заборони керівництва ОСББ «Мрія» у допуску працівників ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» до технічного поверху, де розміщено їхнє обладнання.

Позивачі просили суд зобов'язати ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» виконати заявку про підключення їх до мережі Інтернет, а також зобов'язати ОСББ «Мрія» надати доступ технічним працівникам провайдера до технічного обладнання та заборонити перешкоджати їх роботі. Крім того, позивачі хотіли стягнути з ОСББ «Мрія» завдану їм матеріальну та моральну шкоду.

67 Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 13 лютого 2014 року у справі № 22-ц/796/111/2014 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37232578>.

Рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 27 березня 2014 року в задоволенні позову було відмовлено. Ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області рішення суду першої інстанції було залишене без змін.

Відповідно до Публічного договору про надання телекомунікаційних послуг ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» від 01 березня 2011 року абонент зобов'язаний надати своє комунікаційне устаткування для з'єднання з портом комунікації устаткування Оператора, доступ до технічних приміщень (технічні поверхи, підвали).

Судом першої інстанції встановлено, що ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» здійснено всі залежні від нього заходи по виконанню укладеного між сторонами договору — здійснено вихід їх працівників з метою підключення позивачів до мережі Інтернет, проте позивачем зобов'язання за договором по наданню доступу працівникам ТОВ «Інтернет-провайдер «Самарь» до технічних приміщень не виконано⁶⁸.

АДМІНІСТРАТИВНІ СПРАВИ

1) Постановою Рівненського міського суду Рівненської області від 03 березня 2015 року вимоги позивача до виконавчого комітету Рівненської міської ради про визнання бездіяльності протиправною були задоволені частково. Визнані неправомірними дії виконавчого комітету Рівненської міської ради та зобов'язано останній вжити належних заходів щодо забезпечення позивачу фінансової доступності послуг Інтернету за мінімальних витрат відповідно до статті 9 Конвенції про права інвалідів⁶⁹.

68 Ухвала апеляційного суду Дніпропетровської області від 20 жовтня 2014 року у справі № 183/7763/13-ц [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41155364>.

69 Постанова Рівненського міського суду Рівненської області від 03 березня 2015 року у

20 березня 2015 року позивач подав до суду заяву щодо додаткового судового рішення. У заяві вказувалося на те, що однією з позовних вимог було встановити, що доступність послуг Інтернету за мінімальними витратами для інвалідів є сумою собівартості послуг доступу до Інтернету. Суд позовні вимоги в даній частині визнав такими, що задоволенню не підлягають⁷⁰.

2) Реєстраційна служба Одеського міського управління юстиції звернулась до суду з проханням заборонити та припинити діяльність Громадської організації «Молодіжна Єдність». В обґрунтування своєї позиції позивач зазначав, що прокуратурою Одеської області було проведено перевірку з питань додержання законодавства Громадською організацією «Молодіжна Єдність» та встановлено, що діяльність організації спрямована на порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, підриє її безпеки. Організація у мережі Інтернет вела активну пропаганду сепаратизму та насильницького захоплення влади, від'єднання Одеської області від України.

Суд задовольнив позов повністю та заборонив діяльність Громадської організації «Молодіжна Єдність» з наступних підстав. Згідно даних, зафіксованих журналістами та правоохоронними органами, встановлено, що керівництвом громадської організації «Молодіжна Єдність» та окремими її членами при проведенні мітингів та зборів у місті Одеса протягом січня-березня 2014 року, із використанням символіки громадського об'єднання та російських стягів, постійно висловлювались заклики, спрямовані на порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, підриє її безпеки. Організація вела активну пропаганду сепаратизму та насильницького захоплення влади, від'єднання Одеської області від України в мережі Інтернет. У мережі Інтернет

справі № 2-а-3411/10 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43012108>.

70 Додаткова постанова Рівненського міського суду Рівненської області від 23 березня 2015 року у справі № 2-а-3411/10 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43316474>.

викладені відеоматеріали, які свідчать, що представниками громадської організації «Молодіжна Єдність» із використанням власної символіки та російських стягів здійснюються дії, які не відповідають основній меті її створення.

Разом з тим, 22 липня 2014 року Шевченківським районним судом м. Києва було оголошено вирок по справі № 761/17442/14-к, яким затверджено угоду про визнання винуватості з боку одного з лідерів та координаторів громадських об'єднань «Молодіжна єдність» та «Народна альтернатива».

Так, наприклад, 27 січня 2014 року дана особа в інтерв'ю передачі «Актуальна розмова», що демонструвалась на розміщеному у відкритому доступі в мережі Інтернет сайті телеканалу «АТВ», за адресою atv.odessa.od.ua (м. Одеса) відкрито звертався із закликами до реалізації ідеї зміни форми державного устрою України, зміни меж території та державного кордону України.

Отже, встановлені у вирокі обставини, підтверджують, що громадська організація «Молодіжна Єдність» здійснює свою діяльність з порушенням норм Конституції та законів України.

З урахуванням встановлених в судовому засіданні фактичних обставин, враховуючи правові висновки Європейського суду з прав людини, діючі норми українського законодавства, суд прийшов до висновку, що діяльність Громадської організації «Молодіжна Єдність» має бути заборонена, оскільки в даному конкретному випадку це є необхідним в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності⁷¹.

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ

71 Постанова Одеського окружного адміністративного суду від 20 лютого 2015 року у справі № 815/3514/14 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42865260>.

1) У порядку кримінального провадження розглядаються справи, пов'язані з виготовленням і розповсюдженням порнографічних матеріалів.

Так, у травні 2012 року обвинувачений, знаходячись за місцем свого проживання та маючи вихід в Інтернет, за допомогою комп'ютера, на веб-сайті соціальної мережі «ВКонтакте»⁷² створив особисту сторінку з метою подальшого спілкування зі своїми друзями та знайомими.

У подальшому, в процесі користування вищевказаною сторінкою в обвинуваченого виник злочинний намір розповсюдити відеопродукцію порнографічного характеру. Реалізуючи свій злочинний намір та усвідомлюючи, що користувачі мережі Інтернет на веб-сайті (<http://vk.com>) при реєстрації мають вільний доступ до його профайлу, обвинувачений розмістив на власній сторінці кілька аудіовізуальних творів, у яких відображаються сцени статевих відносин відвертого порнографічного характеру.

Згідно з висновком експерта аудіовізуальні твори, розміщені обвинуваченим, належать до продукції порнографічного характеру. Відповідно, дії обвинуваченого були кваліфіковані як розповсюдження відеопродукції порнографічного характеру, тобто як злочин, передбачений ч. 2 ст. 301 Кримінального кодексу України.

Під час досудового розслідування – 25 червня 2014 року між підозрюваним та прокурором було укладено угоду про визнання винуватості. Сторони узгодили покарання у вигляді штрафу в розмірі сто п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 2 550 грн. з конфіскацією порнографічної відеопродукції у вигляді 2 дисків CD-R із записом порнографічних відео-файлів. Обвинувачений беззастережно визнав свою винуватість в інкримінованому йому злочині. Суд

⁷² <http://vk.com>

дійшов висновку про затвердження укладеної угоди⁷³.

2) В іншій справі під час досудового розслідування було встановлено, що у 2011 році в обвинуваченого за попередньою змовою з третьою особою виник злочинний умисел, направлений на виготовлення, зберігання з метою розповсюдження, а також на розповсюдження (фізичне переміщення на сервери Інтернет-ресурсів) та розміщення в мережі Інтернет фото- та відеозображень порнографічного характеру.

Приступивши до реалізації свого злочинного наміру протягом 2011 року (точної дати та часу встановити у ході досудового розслідування не вдалося) обвинувачений із використанням фото- та відеотехнічних засобів створив ряд фотографій та відео в оголеному вигляді себе та третьої особи, у тому числі і сцен сумісних статевих актів неприродним способом, які почав зберігати з метою їх подальшого розповсюдження. Відповідно до висновку мистецтвознавчої експертизи згадані фотографії та відео мають порнографічний характер.

Продовжуючи подальшу реалізацію свого злочинного наміру впродовж 2011-2014 років обвинувачений зареєструвався на сайтах «meendo.net», «sexclub.ru», «porevo.info», «swinglife.ru», «ricmir.ru» і завантажив на них зазначені вище фотографії та відео порнографічного характеру, тим самим зробивши їх загальнодоступними широкому колу користувачів Інтернету. Дії обвинуваченого були кваліфіковані судом за ч. 3 ст. 301 Кримінального кодексу України як виготовлення, зберігання з метою розповсюдження, а також розповсюдження зображень порнографічного характеру повторно за попередньою змовою групою осіб.

Суд затвердив угоду сторін про визнання винуватості від

73 Вирок Червоноградського міського суду Львівської області від 08 липня 2014 року у справі № 459/2979/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39699947>.

31 жовтня 2014 року між обвинуваченим, третьою особою та прокурором Суворовського району м. Одеси із призначенням покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки кожному, від якого вони були звільнені з іспитовим строком на 2 роки. Речові докази (DVD – R) підлягали знищенню, як і усі дані з носіїв системного блоку⁷⁴.

3) Протягом періоду з 20 квітня 2012 року по 05 листопада 2012 року обвинувачений, будучи лише абонентом глобальної мережі Інтернет, не маючи права постачати стороннім особам послуг доступу до цієї мережі, видаючи себе провайдером телекомунікацій, став їздити по населеним пунктам Запорізького району та укладати договори про надання послуг доступу до Інтернету з фізичними особами-жителями Розумівської та Біленьківської сільських рад Запорізького району Запорізької області з метою отримання за цю послугу грошових коштів. При цьому, договори, які він уклав були підробленими, оскільки від імені сторони, яка надає послуги доступу до мережі Інтернет, ці договори були підписані ним від імені вигаданої особи.

Усі договори були укладені від імені фізичної особи-підприємця та містили завідомо недостовірну інформацію, оскільки такий приватний підприємець у встановленому законом порядку не був зареєстрований як суб'єкт господарської діяльності. Таким чином, обвинувачений підробив офіційний документ, який шляхом проставляння підпису посвідчується громадянином-підприємцем і надає право на отримання оплати послуг з надання доступу до мережі Інтернет з метою використання його підроблювачем.

Вказані дії обвинуваченого були кваліфіковані органом досудового розслідування за ч. 1 ст. 358 Кримінального кодексу України, а саме підроблення офіційного документа, який

---

74 Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 21 листопада 2014 року у справі № 523/17628/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41585122>.

посвідчується громадянином-підприємцем, і який надає права, з метою використання його підроблювачем.

Обвинувачений був звільнений від кримінальної відповідальності відповідно до ст. 45 Кримінального кодексу України у зв'язку з дійовим каяттям і у зв'язку з тим, що він перестав бути суспільно небезпечним⁷⁵.

4) У зв'язку з російсько-українським протистоянням та збройним конфліктом на Сході України судам неодноразово доводилося розглядати справи, пов'язані з кваліфікацією дій як таких, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади.

Так, у даній справі особа була обвинувачена у розповсюдженні матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади.

У вересні-жовтні 2012 року, перебуваючи в м. Новоград-Волинський Житомирської області, використовуючи свій мобільний телефон марки «Nokia X2-02», який був під'єднаний до мережі Інтернет через картки операторів мобільного зв'язку, обвинувачений створив аккаунт (особисту сторінку) у соціально-орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Вконтакте».

З ідеологічних мотивів - підтримки ідеї створення так званих «Новоросії», «Донецької Народної Республіки» (надалі – «ДНР») та «Луганської Народної Республіки» (надалі – «ЛНР»), з метою розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни, повалення конституційного ладу України та до захоплення державної влади представниками так званої «ДНР», обвинувачений, використовуючи особистий ноутбук марки «Lenovo G500», розмістив на своєму аккаунті запис, що

75 Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 29 травня 2014 року у справі № 317/1921/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38949847>.

був доступний для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку та автоматично надійшов як сповіщення всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Вконтакте», які були додані до розділу «Друзі» вказаного акаунта. Згідно висновку спеціаліста вказаний запис містить прямий заклик вступати до лав «ополчения Донбасса», що суперечить положенням ст.ст. 1, 2, 5 Конституції України та повинне бути кваліфіковане як публічні заклики до насильницької зміни, повалення існуючого конституційного ладу та до захоплення державної влади.

Згодом обвинувачений розмістив у соціальній мережі «Вконтакте» запис, що починається словами «Если искусственное территориальное образование «Украина»...» та закінчується словами «Слава Руси!», під яким міститься зображення карти України з написом «Новороссия состоялась». Надалі в період з 26 липня 2014 року по 24 листопада 2014 року на даній сторінці соціальної мережі умисно були розміщені інші записи подібного змісту.

Суд постановив затвердити угоду про визнання винуватості, укладену 17 січня 2015 року між підозрюваним та прокурором. Обвинуваченого було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 109 Кримінального кодексу України, та призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки без конфіскації майна, та звільнено від покарання із встановленням іспитового строку на 2 роки⁷⁶.

5) Останнім резонансним випадком переслідування особи за виловлені нею погляди став арешт івано-франківського блогера Руслана Коцаби, який публічно виступав із критикою мобілізації. Пан Коцаба опублікував на веб-порталі Youtube

⁷⁶ Вирок Кіровського районного суду міста Кіровограда від 06 лютого 2015 року у справі № 404/294/15-к [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42619158>.

12-хвилинний відеоролик під назвою «Інтернет-акція: Я відмовляюсь від мобілізації». На думку слідчих, це негативно вплинуло на процес мобілізації. На відео Коцаба звертається до Президента України Петра Порошенка з вимогою не надсилати йому повістку, адже в країні не оголошений воєнний стан. Він також закликає інших українців не звертати уваги на повістки. У відео Р. Коцаба висловлює думку, що на Донбасі триває «громадянська» та «братовбивча» війна.

8 лютого 2015 року рішенням Івано-Франківського міського суду блогера було заарештовано на 60 діб за підозрою у державній зраді та перешкоджанні законній діяльності Збройних Сил України. 14 лютого 2015 року Апеляційний суд залишив у силі рішення першої інстанції про арешт. В ухвалі суду зазначено, що Руслан Коцаба за винагороду працював на замовлення російського телеканалу НТВ і організовував підготовку провокативних матеріалів про мобілізацію в Україні для російського телебачення. Відеозвернення Руслана Коцаби використовували в інформаційних програмах «Время покажет» російського «Первого канала» і російського телеканалу «Россия 1». У документі також наголошується, що Руслан Коцаба мав намір найближчим часом виїхати на невизначений термін на територію так званих «ЛНР» та «ДНР», щоб продовжити свою діяльність⁷⁷.

Однак, обґрунтування підозри у державній зраді і перешкоджанні законній діяльності Збройних Сил України не містить у собі доказів отримання Коцабою завдань на проведення інформаційно-підривної діяльності в Україні та наявності в його діях умислу на завдання шкоди інформаційній безпеці України. Тобто, підозра не містить у собі суб'єктивної сторони складу злочину — вини у формі умислу, а відповідно діяння не

77 «Руслану Коцабі висунуто звинувачення в державній зраді та перешкоджанні законній діяльності Збройних Сил» [Електронний ресурс] / Телекритика. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/pravo/2015-03-30/105519>.

містить у собі складу злочину за статтею «Державна зрада». Не представлені й докази наявності причинно-наслідкового зв'язку між висловлюваннями Коцаби та ухиленням громадян від мобілізації.

Обвинувальний акт складено 27 березня 2015 року слідчим управління СБУ в Івано-Франківській області та затверджено прокурором прокуратури Івано-Франківської області.

За звинуваченням у державній зраді блогеру загрожує позбавлення волі на строк від 12 до 15 років з конфіскацією майна або без такої, за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років⁷⁸. 6 квітня 2015 року в Івано-Франківському міському суді відбулось попереднє засідання у кримінальній справі Р. Коцаби. На прохання прокуратури колегія суддів продовжила арешт журналіста ще на 60 діб. Суд також призначив п'ять судових засідань, які відбудуться: 16 та 29 квітня, 13 травня, 3, 10 та 18 червня. Засідання будуть відкритими⁷⁹.

Ще 9 лютого 2015 року Amnesty International визнала Р. Коцабу в'язнем сумління, що було зроблено вперше за останніх 5 років. На думку цієї організації, з позицією Коцаби можна не погоджуватися, але відповіддю на позицію може бути лише позиція, а не порушення кримінальної справи⁸⁰.

Попри всю неоднозначність діяльності Руслана Коцаби, **притягнення його до кримінальної відповідальності створить**

78 «Справу Коцаби, якого підозрюють у державній зраді, передали до суду» [Електронний ресурс] / Тиждень. ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/133230>.

79 «Журналіста Коцабу, якому закидають державну зраду, залишили за ґратами ще на два місяці» [Електронний ресурс] / Веб-сайт інформаційного агентства УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1064267-jurnalista-kotsabu-yakomu-zakidayut-derjavnu-zradu-zalishili-rata-mi-sche-na-dva-misyatsi.html>.

80 «Заарештований за антимобілізаційні заклики журналіст Коцаба є «в'язнем сумління» – Amnesty International [Електронний ресурс] / Веб-сайт інформаційного агентства УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1048405-zaareshтований-antimobilizatsiyni-zakliki-jurnalista-kotsaba-e-v-yaznem-sumlinnya-amnesty-international.html>.

небезпечний прецедент, коли кожного журналіста або громадського діяча можна буде звинуватити у державній зраді за висловлювання, які суперечать офіційній позиції органів державної влади. Спроба утиску конституційних прав особи на інформацію, свободу слова має ознаки боротьби з інакодумством.

Свобода вираження поглядів стосується Інтернету у такій же мірі, як і всіх засобів комунікації. Інтернет здійснив трансформуючий вплив на суспільства, надаючи нові або посилюючи існуючі можливості для місцевих ЗМІ, громадських журналістів, блогерів та для інших користувачів поряд із професійними журналістами.

Однак, оскільки важливість такої діяльності зросла і значно розширила плюралізм висвітлення подій, онлайн-журналісти, блогери та інтернет-користувачі все більше ставали об'єктами насильства і, у багатьох випадках, вони зіштовхувалися з погрозами, залякуваннями та сфальсифікованими звинуваченнями у злочинній діяльності, які мали на меті змусити їх мовчати.

Інтернетові та мобільні технології, які реально роблять самовидавництво доступним для всіх, поставили нові виклики перед державними органами стосовно забезпечення механізмів захисту свободи переконань і вираження поглядів, та, одночасно з цим, запобігання злочинів, таких як підбурювання до насилля і поширення заборонених законом матеріалів, таких як зображення жорстокого поводження з участю дітей⁸¹.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ ПРАВ І СВОБОД ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

81 Хорслі В. Безпека журналістів. Довідник. 2-ге видання [Електронний ресурс] / В. Хорслі // Організація з питань безпеки та співробітництва в Європі, 2014. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/fom/135716?download=true>.

За період з 1959 по 2014 рік Європейським судом з прав людини було прийнято 591 рішення у справах про порушення статті 10 «Свобода вираження поглядів» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – «Конвенція»), що становить 3,3% від загальної кількості рішень (17 754) про порушення Конвенції, прийнятих ЄСПЛ за даний період.

Протягом цього ж часу проти України було прийнято 10 рішень щодо порушення нею статті 10 Конвенції, тобто частка нашої держави у сукупній кількості порушень досліджуваної статті складає 1,7%⁸². Найбільш відомими справами проти України є «Українська Прес-Група проти України», «Ляшко проти України», «Мельничук проти України», «Салов проти України», «Мирський проти України», «Сірик проти України» та «Вітренко та інші проти України». У 2014 році ЄСПЛ була розглянута одна справа щодо порушення Україною статті 10 Конвенції («Швидка проти України»). Всього за останній рік Суд розглянув 47 справ, пов'язаних з порушенням даної статті⁸³. Нижче розглянемо справи, що так чи інакше були пов'язані з використанням Інтернету, що і стало причиною відповідного оскарження.

У справі «Редакція газети «Правое дело» і Штекель проти України» ЄСПЛ розглянув питання правомірності використання представниками ЗМІ інформації, розміщеної в Інтернеті, та повторної публікації таких матеріалів. У постанові по даній справі ЄСПЛ вперше визнав, що стаття 10 Конвенції повинна тлумачитися як така, що покладає на держави позитивне зобов'язання по встановленню належної нормативно-правової бази для забезпечення ефективного захисту свободи вираження поглядів журналістами в Інтернеті. У цій справі

82 Violations by Article and by State – 1959-2014 [Електронний ресурс] / ECHR Official Website. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf.

83 Violations by Article and by State – 2014 [Електронний ресурс] / ECHR Official Website. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2014_ENG.pdf.

на заявників було покладено обов'язок виплатити збитки за повторну публікацію тексту, автор якого був невідомий. Текст мав об'єктивно дифамаційний характер і був знайдений ними в Інтернеті (текст супроводжувався приміткою із зазначенням джерела і того, що газета не мала відношення до тексту). Вони також повинні були опублікувати спростування і свої вибачення, незважаючи на те, що це не було передбачено законом.

При розгляді справи за статтею 10 Конвенції ЄСПЛ встановив, що втручання, з приводу якого була подана скарга, не було «передбачено законом», як це вимагається пунктом другим цієї статті, оскільки на той момент українське законодавство не надавало захист журналістам, що повторно опублікували матеріал з Інтернету. Крім того, національні суди відмовилися поширювати на цю ситуацію дію положень, що захищали друковані засоби масової інформації⁸⁴.

ЄСПЛ зауважив, що ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси. Встановивши порушення статті 10 Конвенції щодо відсутності адекватних гарантій використання журналістами інформації, отриманої з Інтернету,

ЄСПЛ визнав, що відсутність чітких, зрозумілих, доступних положень у національному законодавстві щодо використання журналістами інформації з Інтернет-джерел призводить до неможливості передбачення ними наслідків своїх дій.

Імовірно, позиція ЄСПЛ у даній справі матиме особливе значення для захисту свободи вираження поглядів журналістами в Інтернеті. Відсутність належної нормативної бази може, на думку ЄСПЛ, слугувати для ЗМІ перепорою на шляху

⁸⁴ Редакция газеты «Правое дело» и Штекель против Украины [Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine], жалоба № 33014/05, Постановление от 5 мая 2011 г.

виконання функції «сторожових псів» демократії.

У справі «Газета «Україна-Центр» проти України» ЄСПЛ звертає увагу на джерела інформації, які використовують ЗМІ. Так, заявник (газета «Україна-Центр») опублікував статтю, яка містила інформацію журналіста щодо звинувачення кандидата на посаду міського голови Кіровограда в замовному вбивстві, представлену на прес-конференції цього кандидата в Українському незалежному інформаційному агентстві новин (УНІАН). У рамках розгляду цивільного позову національні суди визнали опубліковану інформацію дифамаційною, неправдивою, не підтвердженою офіційними джерелами та присудили сплатити значну компенсаційну суму позивачеві. Заявник стверджував, що національний суд не врахував, що опублікована інформація була доступною широкій громадськості та опублікована на сайті УНІАН. Окрім того, пропозиції щодо публікації спростування, які надавала газета як до, так і протягом судового розгляду, були відхилені.

У цьому рішенні Європейський суд повторив установлений раніше принцип свободи слова та захисту журналістів, зазначивши, що «повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні, становить один із найважливіших засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «сторожового пса суспільства».

Таким чином, у даній справі ЄСПЛ підтвердив право журналістів на використання опублікованої та доступної інформації.

ПОКАЖЧИК ФІГУР ТА ТАБЛИЦЬ

Фіг. 1. Динаміка проникнення Інтернету	35
Фіг. 2. Гендерний розподіл українських інтернет-користувачів	35
Фіг. 3. Розподіл користувачів за регіонами України	36
Фіг. 4. Розподіл користувачів українських інтернет-користувачів за віком	36
Фіг. 5 Динаміка проникнення за типами населених пунктів	37
Табл. 1. Стан розслідування кіберзлочинів в Україні за 2014 рік	78
Фіг. 6. Відповідність договорів за показником «Інформування користувачів»	86
Фіг. 7. Відповідність договорів за показником «Бази даних і захист персональних даних»	87
Фіг. 8. Відповідність договорів за показником «Технічні умови надання послуг»	88
Фіг. 9. Відповідність договорів за показником «Фінансові умови і відповідальність»	89
Фіг. 10. Розподіл скарг в проекті «Скарга» за видами ..	94
Фіг. 11. Кількість скарг в проекті «Скарга» за роками ..	95
Фіг. 12. Динаміка видів скарг в абсолютних значеннях за часом	96
Фіг. 13. Динаміка видів скарг за роками у відносних значеннях	97

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ
КОРИСТУВАЧІВ ІНТЕРНЕТУ В УКРАЇНІ

В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОСІБНИКА РАДИ ЄВРОПИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

Підписано до друку 24.09.2015. Наклад 200 прим.
Формат 60х90 1/16 Папір офсетний. Друк офсетний.
Зам. 0924-2015

Видавництво:
ФОП Клименко Ю.Я.
м. Київ, вул. Котельнікова, 31

В дослідженні проаналізоване національне законодавство України на предмет повноти та адекватності закріплення у ньому прав та свобод людини онлайн, визначених у Посібнику Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів, їх захисту та відновлення у разі порушення; охарактеризована наявність, придатність і ефективність інституційного забезпечення

національного механізму захисту прав і свобод інтернет-користувачів в Україні, наведено пропозиції щодо реформування національного законодавства та правозастосовної практики у контексті захисту прав та свобод людини онлайн для приведення їх у відповідність до стандартів Ради Європи.

Європейський Союз складається з 28 держав-членів та їх народів. Це унікальне політичне та економічне партнерство, засноване на цінностях поваги до людської гідності, свободи, рівності, верховенства права і прав людини. Понад п'ятдесят років нам вдалося для створення зони миру, демократії, стабільності і процвітання на нашому континенті. Водночас нам вдалося зберегти культурне розмаїття, толерантність і свободу особистості. ЄС налаштований поділитися своїми цінностями та досягненнями з країнами-сусідами ЄС, їх народами, та з народами з-поза їх меж.

Більше інформації про ЄС:
<http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine>

Рада Європи є провідною організацією континенту з захисту прав людини, яка включає в себе 47 держав-членів, 28 з яких є членами Європейського Союзу. Всі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – угоду, спрямовану на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини контролює виконання Конвенції в країнах-членах.

<http://www.coe.int/uk/web/kyiv/>

Спільна програма Європейського Союзу та Ради Європи
«Зміцнення інформаційного суспільства в Україні»

Фінансована
Європейським Союзом
та Радою Європи

Впроваджено
Україною